

KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ ARAPÇA-FARŞA-MOĞOLCA ALINTI KELİMELER

(SES DEĞİŞMELERİ VE KARŞILAŞTIRMALI SÖZLÜK)

Dr. Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU

RumeliYA
Yayınclık ψ Publishing

Editör / Editor
Prof. Dr. Yakup YILMAZ

Yazar / Author
Dr. Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU

Kitap adı / Book title
Kazak Türkçesindeki Arapça-Farsça-Moğolca Alıntı Kelimeler
(Ses Değişmeleri ve Karşılaştırmalı Sözlük)

APA
Fakirullahoğlu, M. A. İ. (2025). *Kazak Türkçesindeki Arapça-Farsça-Moğolca Alıntı Kelimeler (Ses Değişmeleri ve Karşılaştırmalı Sözlük)*. Kırklareli: RumeliYA Yayıncılık & Publishing

Grafiker / Graphic designer: Selen Gül ŞENTÜRK
Kapak tasarımcı / Cover designer: Selen Gül ŞENTÜRK
Redaksiyon / Redaction: RumeliYA

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish
Yayın no / Publication number: 56

ISBN
RumeliYA: 978-625-98097-5-5
Yayın tarihi / Date published: 2025

Baskı yeri / Printing house
Girişim Ajans Ofset
Sertifika No:47852

Adres / Address
RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing
Karacaibrahim Mh. Nüzhet Somay Cd., No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye
Sertifika / Certificate No 48218
web: www.rumeliya.com
e-mail: editor@rumeliya.com
Tel: +90 505 795 81 24

© Bu kitabın 1. baskısı için yayın hakkı **RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing**'e aittir
© The copyright for the 1st edition of this book belongs to **RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing**.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	XI
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	XIII
Eser kısaltmaları	XIII
Diğer kısaltmalar.....	XIII
Simgeler	XV
Transkripsiyon Sistemi.....	XVI
Kazak Türkçesinin Transkripsiyon Alfabetesi.....	XVIII
I. GİRİŞ.....	1
1. Çalışmanın Konusu ve Amacı	4
2. Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı.....	4
3. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	8
4. Kazak Türkçesindeki Arapça, Farsça ve Moğolca Alıntılar Üzerine Yapılan Çalışmalar	9
5. Kazak Türkçesinin Arapça ve Farsçayla Dil İlişkisi.....	11
6. Kazak Türkçesinin Moğolcayla Dil İlişkisi	13
II. ARAPÇA-FARSÇA-MOĞOLCA ALINTI KELİMELEERDE SES DEĞİŞMELERİ	17
1. Ünlü Değişmeleri	17
1.1. Uzun ünlülerin kısalması	17
1.1.1. /ā/ > /a/ değişmesi	17
1.1.2. /ā/ > /ä/ değişmesi	26
1.1.3. /ā/ > /e/ değişmesi	27
1.1.4. /ā/ > /i/ değişmesi.....	28
1.1.5. /ā/ > /ı/ değişmesi.....	29
1.1.6. /ā/ > /o/ değişmesi	29
1.1.7. /ā/ > /u/ değişmesi	29

1.1.8. /ā/ > /ü/ değişmesi	29
1.1.9. /ī/ > /a/ değişmesi	29
1.1.10. /ī/ > /ä/ değişmesi	30
1.1.11. /ī/ > /e/ değişmesi	30
1.1.12. /ī/ > /i/ değişmesi	31
1.1.13. /ī/ > /ı/ değişmesi	32
1.1.14. /ī/ > /u/ değişmesi	32
1.1.15. /ō/ > /a/ değişmesi	33
1.1.16. /ō/ > /o/ değişmesi	33
1.1.17. /ū/ > /a/ değişmesi	33
1.1.18. /ū/ > /e/ değişmesi	33
1.2.19. /ū/ > /ı/ değişmesi	34
1.2.20. /ū/ > /i/ değişmesi	34
1.1.21. /ū/ > /o/ değişmesi	35
1.1.22. /ū/ > /ö/ değişmesi	35
1.1.23. /ū/ > /u/ değişmesi	35
1.1.24. /ū/ > /ü/ değişmesi	36
1.2. Telafî türemesi	36
1.2.1. Ar. /ā-/ > Kzk. /äw-/	37
1.2.2. Ar. /-ā-/ > Kzk. /-aw-/	37
1.2.3. Far. /-ā/; Far. /-ā/ > Kzk. /-ay/	37
1.2.4. Far. /-ā/ > Kzk. /-ey/	37
1.2.5. Ar. /ā/ > Kzk. /iy/	37
1.2.6. Ar. /ī/ > Kzk. /ay/	37
1.2.7. Ar. /-ī-/; Far. /-ī-/; Far.+Ar. /-ī-/ > Kzk. /-ey-/	38
1.2.8. Ar. /ī/; Far. /ī/; Ar.+Far. /ī/; Far.+Ar. /ī/ > Kzk. /iy/	38
1.2.8.1. Ar. /ī-/; Far. /ī-/ > Kzk. /iy-/	38
1.2.9. Far. /ī-/ > Kzk. /oy-/	40
1.2.10. Far. /-ū-/ > Kzk. /-aw-/	40
1.2.11. Ar. /-ū-/ > Kzk. /-äw-/	40
1.2.12. Ar. /ū/; Far. /ū/; Far.+Ar. /ū/ > Kzk. /uw/	41
1.2.13. Ar. /ū/; Far. /ū/; Ar.+Far. /ū/ > Kzk. /üw/	41
1.3. Art damaksıllaşma (Ünlü kalınlaşması)	41
1.3.1. /e/ > /a/ değişmesi	42
1.3.2. /i/ > /ı/ değişmesi	48
1.4. Ön damaksıllaşma (Ünlü incelmesi)	49
1.4.1. /a/ > /ä/ değişmesi	49
1.4.2. /a/ > /e/ değişmesi	50
1.4.3. /ı/ > /i/ değişmesi	51
1.4.4. /o/ > /ö/ değişmesi	51
1.4.5. /u/ > /ü/ değişmesi	51

1.5. Ünlü yuvarlaklaşması.....	52
1.5.1. /a/ > /o/ değişmesi.....	52
1.5.2. /a/ > /ö/ değişmesi.....	53
1.5.3. /a/ > /u/ değişmesi.....	53
1.5.4. /e/ > /o/ değişmesi.....	53
1.5.5. /e/ > /ö/ değişmesi.....	53
1.5.6. /e/ > /u/ değişmesi.....	54
1.5.7. /e/ > /ü/ değişmesi.....	54
1.5.8. /i/ > /u/ değişmesi.....	54
1.5.9. /i/ > /ü/ değişmesi.....	55
1.6. Ünlü düzleşmesi.....	55
1.6.1. /o/ > /a/ değişmesi.....	55
1.6.2. /o/ > /e/ değişmesi.....	55
1.6.3. /o/ > /ı/ değişmesi.....	55
1.6.4. /u/ > /a/ değişmesi.....	56
1.6.5. /u/ > /ä/ değişmesi.....	56
1.6.6. /u/ > /e/ değişmesi.....	56
1.6.7. /u/ > /ı/ değişmesi.....	57
1.6.8. /u/ > /i/ değişmesi.....	57
1.6.9. /ü/ > /i/ değişmesi.....	57
1.7. Ünlü daralması.....	57
1.7.1. /a/ > /ı/ değişmesi.....	58
1.7.2. /a/ > /i/ değişmesi.....	58
1.7.3. /e/ > /i/ değişmesi.....	58
1.7.4. /e/ > /ı/ değişmesi.....	59
1.7.5. /o/ > /u/ değişmesi.....	59
1.7.6. /o/ > /ü/ değişmesi.....	59
1.7.7. /ö/ > /ü/ değişmesi.....	60
1.8. Ünlü genişlemesi.....	60
1.8.1. /i/ > /a/ değişmesi.....	60
1.8.2. /i/ > /ä/ değişmesi.....	61
1.8.3. /i/ > /e/ değişmesi.....	61
1.8.4. /u/ > /ö/ değişmesi.....	62
1.8.5. /u/ > /o/ değişmesi.....	62
1.8.6. /ü/ > /e/ değişmesi.....	62
1.8.7. /ü/ > /ö/ değişmesi.....	62
1.9. Ünlü türemesi.....	63
1.9.1. ø > /a/.....	63
1.9.2. ø > /ä/.....	63
1.9.3. ø > /e/.....	64

1.9.4. ø > /i/.....	64
1.9.5. ø > /ɪ/.....	66
1.9.6. ø > /o/.....	67
1.9.7. ø > /u/.....	67
1.9.8. ø > /ü/.....	68
1.10. Ünlü düşmesi	68
1.10.1. /ā/ > ø	68
1.10.2. /a/ > ø	69
1.10.3. /e/ > ø	69
1.10.4. /ī/ > ø.....	70
1.10.5. /i/ > ø.....	70
1.10.6. /ɪ/ > ø.....	70
1.10.7. /ū/ > ø.....	71
1.10.8. /u/ > ø.....	71
1.10.9. /ü/ > ø.....	71
2. Ünsüz Değişmeleri.....	71
2.1. Tonlulaşma (Ötümlüleşme).....	71
2.1.1. /f/ > /b/ değişmesi	72
2.1.2. /k/ > /g/ değişmesi.....	72
2.1.3. /k/ > /ğ/ değişmesi.....	72
2.1.4. /k/ > /ğ/ değişmesi.....	72
2.1.5. /p/ > /b/ değişmesi.....	73
2.1.6. /s/ > /z/ değişmesi	73
2.1.7. /t/ > /d/ değişmesi.....	73
2.2. Tonsuzlaşma (Ötümsüzleşme)	74
2.2.1 /b/ > /p/ değişmesi.....	74
2.2.2. /c/ > /ç/ değişmesi	76
2.2.3. /c/ > /ş/ değişmesi	76
2.2.4. /d/ > /q/ değişmesi.....	76
2.2.5. /d/ > /p/ değişmesi.....	76
2.2.6. /d/ > /t/ değişmesi.....	76
2.2.8. /g/ > /q/ değişmesi.....	78
2.2.9. /ğ/ > /k/ değişmesi.....	79
2.2.10. /ğ/ > /q/ değişmesi.....	79
2.2.11. /g/ > /p/ değişmesi.....	79
2.2.12. /z/ > /s/ değişmesi	80
2.2.13. /z/ > /ş/ değişmesi	80
2.3. Süreklileşme.....	80
2.3.1 Sızıcılaşma.....	80
2.3.3. Sürekli ünsüzler arasındaki değişmeler.....	88

2.4. Süreksizleşme	92
2.4.1. /f/ > /k/ değişmesi	92
2.4.2. /f/ > /p/ değişmesi	92
2.4.3. /h/ > /g/ değişmesi	94
2.4.4. /h/ > /k/ değişmesi	94
2.4.5. /h/ > /q/ değişmesi	94
2.4.6. /h/ > /g/ değişmesi	95
2.4.7. /h/ > /k/ değişmesi	95
2.4.8. /h/ > /q/ değişmesi	95
2.4.9. /h/ > /q/ değişmesi	96
2.4.10. /l/ > /d/ değişmesi	97
2.4.11. /m/ > /b/ değişmesi	98
2.4.12. /m/ > /p/ değişmesi	98
2.4.13. /v/ > /b/ değişmesi	98
2.4.14. /v/ > /p/ değişmesi	98
2.4.15. /z/ > /d/ değişmesi	99
2.5. Süreksiz ünsüzler arasındaki değişimler	99
2.5.1. /c/ > /g/ değişmesi	99
2.5.2. /t/ > /p/ değişmesi	99
2.6. Genizsilleşme	99
2.6.1. /b/ > /m/ değişmesi	100
2.6.2. /f/ > /m/ değişmesi	100
2.6.3. /l/ > /n/ değişmesi	100
2.6.4. /ng/ > /ŋ/ değişmesi	100
2.7. Dudaksıllaşma	101
2.7.1. /n/ > /m/ değişmesi	101
2.8. Damaksıllaşma	101
2.8.1. /n/ > /ŋ/ değişmesi	101
2.9. Gırtlak ünsüzlerindeki değişimler	102
2.9.1. Gırtlak ünsüzünün arka damak ünsüzüne dönüşmesi	102
2.9.2. Gırtlak ünsüzünün dudak ünsüzüne dönmesi	104
2.9.3. Gırtlak ünsüzünün akıcı ünsüze dönmesi	105
2.9.4. Gırtlak ünsüzünün diş ünsüzüne dönmesi	106
2.10. Aykırılışma (Benzeşmezlik)	106
2.10.1. Ar. /-ll-/; Far. /-ll-/; Ar.+Far. /-ll-/ > Kzk. /-ld-/	106
2.10.2. Ar. /-ll-/ > Kzk. /-nd-/	106
2.10.3. Ar. /-mm-/ > Kzk. /-mb-/	106
2.10.4. Ar. /-nn-/ Ar.+Far. /-nn-/ > Kzk. /-nd-/	106

2.10. Ar. /-nn-/ > Kzk. /-yn-/.....	107
2.11. Ünsüz ikizleşmesi	107
2.11.1. Ar. /-d-/; Far. /-d-/ > Kzk. /-dd-/	107
2.11.2. Ar. /-l-/ > Kzk. /-ll-/	107
2.11.3. Ar. /-s-/ > Kzk. /-ss-/	107
2.12. Ünsüz tekleşmesi	107
2.12.1. Ar. /-bb-/ > Kzk. /-b-/.....	107
2.12.2. Ar. /-bb-/ >> Kzk. /-v-/	107
2.12.3. Ar. /-cc-/; Ar.+Far. /-cc/ >> Kzk. /-j-/.....	108
2.12.4. Ar. /-cc/ >> Kzk. /-j/	108
2.12.5. Ar. /-dd-/ > Kzk. /-d-/.....	108
2.12.6. Far.+Ar. /-dd/ > Kzk. /-d/.....	108
2.12.7. Ar. /-dd-/ >> Kzk. /-t-/	108
2.12.8. Ar. /-dd/ >> Kzk. /-t/	108
2.12.9. Ar. /-ff-/ >> Kzk. /-p-/.....	108
2.12.10. Ar. /-ff/ >> Kzk. /-p/	108
2.12.11. Ar. /-ħħ-/ > Kzk. /-h-/.....	108
2.12.12. Ar. /-kk-/ > Kzk. /-k-/.....	108
2.12.13. Ar. /-kk/ > Kzk. /-k/	109
2.12.14. Ar. /-kk-/ >> Kzk. /-ğ-/	109
2.12.15. Ar. /-kk-/ >> Kzk. /-q-/	109
2.12.16. Ar. /-kk-/ >> Kzk. /-q/	109
2.12.17. Ar. /-ll-/ > Kzk. /-l-/	109
2.12.18. Ar. /-ll/ > Kzk. /-l/.....	109
2.12.19. Ar. /-mm-/; Ar.+Far. /-mm-/ > Kzk. /-m-/	109
2.12.20. Ar. /-mm/; Far.+Ar. /-mm/ > Kzk. /-m/	109
2.12.21. Ar. /-nn-/ > Kzk. /-n-/.....	109
2.12.22. Ar. /-nn/ > Kzk. /-n/	109
2.12.23. Ar. /-rr-/; Far. /-rr-/; Ar.+Far. /-rr-/ > Kzk. /-r-/	110
2.12.24. Ar. /-rr/ > Kzk. /-r/	110
2.12.25. Ar. /-ss-/ > Kzk. /-s-/	110
2.12.26. Ar. /-şş-/; Ar.+Far. /-şş-/ > Kzk. /-s-/	110
2.12.27. Ar. /-şş/ > Kzk. /-s/.....	110
2.12.28. Ar. /-tt-/ > Kzk. /-t-/	110
2.12.29. Ar. /-tt/ > Kzk. /-t/.....	110
2.12.30. Ar. /-vv-/ >> Kzk. /-b-/	110
2.12.31. Ar. /-vv-/; Far.+Ar. /-vv-/ >> Kzk. /-w-/	110
2.12.32. Ar. /-yy-/ > Kzk. /-y-/.....	111
2.12.33. Ar. /-zz-/ > Kzk. /-z-/	111
2.12.34. Ar. /-zz/ > Kzk. /-z/	111
2.13. Göçüşme (Metatez).....	111
2.13.1. Ünsüzler arasında göçüşme.....	111

2.13.2. Ünlüler arasında göçüşme.....	112
2.13.3. Ünlüyle ünsüz arasında göçüşme.....	113
2.14. Ünsüz türemesi.....	113
2.14.1. $\emptyset > /b/$	113
2.14.2. $\emptyset > /d/$	114
2.14.3. $\emptyset > /g/$	114
2.14.4. $\emptyset > /ğ/$	114
2.14.5. $\emptyset > /h/$	114
2.14.6. $\emptyset > /j/$	114
2.14.7. $\emptyset > /k/$	114
2.14.8. $\emptyset > /q/$	115
2.14.9. $\emptyset > /l/$	115
2.14.10. $\emptyset > /m/$	115
2.14.11. $\emptyset > /n/$	115
2.14.12. $\emptyset > /ŋ/$	115
2.14.13. $\emptyset > /r/$	116
2.14.14. $\emptyset > /t/$	116
2.14.15. $\emptyset > /w/$	116
2.14.16. $\emptyset > /y/$	116
2.15. Ünsüz düşmesi.....	118
2.15.1. Gırtlak ünsüzlerinin düşmesi.....	118
2.15.2. Dudak ünsüzlerinin düşmesi.....	122
2.15.3. Diş ünsüzlerinin düşmesi.....	123
2.15.4. Damak ünsüzlerinin düşmesi.....	124
2.15.5. Diş-damak ünsüzlerinin düşmesi.....	126
2.16. Hece düşmesi (Haplology).....	126
2.16.1. Far. /-bū-/ > Kzk. /-ø-/.....	126
2.16.2. Ar. /-ev-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.3. Far.+Ar. /-in-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.4. Moğ. /-ga-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.5. Moğ. /-ge/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.6. Moğ. /-gu-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.7. Ar. /-hā-/; Far. /-hā-/; Ar.+Far. /-hā-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.8. Far. /-he-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.9. Ar. /-he-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.10. Ar. /-ih-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.11. Ar. /-iyy-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.12. Ar. /-li-/ > Kzk. /-ø-/.....	127
2.16.13. Ar. /-mum/ > Kzk. /-ø-/.....	128
2.16.14. Ar. /-se/ > Kzk. /-ø-/.....	128
2.16.15. Ar. /-ūm/ > Kzk. /-ø-/.....	128

III. KARŞILAŞTIRMALI SÖZLÜK	129
IV. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	515
KAYNAKLAR	521

ÖN SÖZ

Kazaklar, Kıpçak koluna mensup kadim bir Türk boyu olarak, tarih boyunca Orta Asya'nın geniş bozkırlarında köklü bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu tarihî süreçte Kazaklar hem komşu halklarla hem de uzak medeniyetlerle kültürel, ekonomik, siyasi ve dinî alanlarda çeşitli etkileşimlerde bulunmuştur. Bu etkileşimler sonucunda Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk lehçelerinden Kazak Türkçesine birçok yabancı kökenli kelime girmiştir. Genel çerçevede, İslamiyet'in kabulüyle birlikte Arapça, Türk dünyasında önemli bir yere sahip olmuş, özellikle dinî terimler başta olmak üzere farklı alanlarda kullanılan pek çok Arapça kökenli kelime Kazak Türkçesine girmiştir. Diğer taraftan İran halkı, coğrafi yakınlıklarının etkisiyle Türklerle yüzyıllar boyunca kültürel, ticari ve siyasi ilişkiler kurmuşlardır. Bu bağlamda, Kazak Türkçesi, Özbek Türkleri ve Taciklerin kanalıyla Farsça kökenli pek çok kelimeyi de bünyesine katmıştır. Bu dilsel etkileşimler sadece Arapça ve Farsça ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim, tarihî süreçte Türklerin ve Moğollarla yüzyıllar boyunca yakın coğrafyalarda yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir. Cengiz Han yönetimindeki Moğolların yayılımının ve dilsel temaslarının neticesinde Moğolcadan birçok kelime Kazak Türkçesiyle birlikte diğer Türk lehçelerine girmiştir. Kazak Türkçesinin fonetik yapısına uyum sağlayarak önemli değişiklikler geçiren bu alıntılar, çağdaş Kazak Türkçesinin hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde söz varlığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu eserde, Kazak Türkçesindeki Arapça, Farsça ve Moğolca kökenli kelimeler ele alınmıştır. Çalışma, Kazak Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü olan *Qazaq Ądebiy Tiliniñ Sözdigi* başta olmak üzere *Qazaq Tiliniñ Kirme Sözder Sözdigi* adlı sözlüğünden tespit edilen alıntı kelimelerde meydana gelen ses değişimlerini incelemek ve kelimeleri karşılaştırmalı bir sözlük hâlinde sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışma, “Giriş”, “Arapça-Farsça-Moğolca Alıntı Kelimelerde Ses Değişimleri”, “Karşılaştırmalı Sözlük” ve “Sonuç ve Değerlendirme” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Giriş” bölümünde konuyla ilgili temel kavramlar ve terminoloji kısaca açıklanmıştır. “Giriş” bölümünün alt başlıklarında ise çalışmanın konusu, amacı, yöntemi, kapsamı ve konu ile ilgili yapılmış çalışmalar ile Kazak Türkçesinin kaynak dillerle olan dil ilişkileri verilmiştir. “Arapça-Farsça-Moğolca Alıntı Kelimelerde Ses Değişimleri” adlı bölümde çalışmada ele alınan alıntı kelimelerin ses değişimleri detaylı olarak incelenmiştir. Eldeki veriler ışığında ilgili kaynak dillerden alınan kelimelerin ses değişimlerinin incelenmesiyle bu kelimelerin Kazak Türkçesine nasıl uyarlandığı ve hangi fonetik kurallara göre değiştiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın en kapsamlı bölümü olan “Karşılaştırmalı Sözlük” bölümünde, madde başı yapılan kelimelerin Kazak Türkçesi ile kaynak dildeki biçim ve anlamları karşılaştırmalı olarak sözlük hâlinde

sunulmuştur. “Sonuç ve Değerlendirme” başlıklı son bölümde çalışma kapsamında elde edilen çıkarım ve tespitlerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın kitap hâline gelmesinde değerli katkılarını esirgemeyen, kıymetli görüşleriyle bu çalışmaya büyük destek veren Sayın Prof. Dr. Yakup YILMAZ’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın her aşamasında desteğini hissettiğim, varlığıyla bana güç veren değerli babam Misbahülmünir FAKİRULLAHOĞLU’na ve sevgili aileme minnettarlığımı sunarım. Son olarak hayatımın her anında bana destek olan, sabır ve hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hayat arkadaşım, eşim Ayşenur’a; uzun soluklu bu çalışma boyunca birlikte geçirebileceğimiz zamanlardan feragat ettiğim sevgili kızım ve oğluma, bu zamanı telafi edeceğime dair söz vererek sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çıttı bolsın!

Dr. Muhammed Ali İsmail FAKİRULLAHOĞLU

KISALTMALAR VE SİMGELER

Eser kısaltmaları

ELM	El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat
ÊSMY	Etimologiyçeskiy Slovar Mongolskiyh Yazıkov
ÊSTJa	Êtimologiçeskiy slovar' Tjurkskix jazykov
FD	Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat
KATS	Arapça-Türkçe Sözlük
KFTS	Farsça-Türkçe Sözlük
QATS	Kazak Tiliniñ Aymaktık Sözdigi
QÄTS	Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi C. I-XV
QTKSS	Qazaq Tiliniñ Kirme Sözder Sözdigi
MBTS	Misalli Büyük Türkçe Sözlük
TMEN	Türkische und Mongolische elemente im neupersischen. I-IV.

Diğer kısaltmalar

<i>anat.</i>	Anatomi
<i>astr.</i>	Astronomi
<i>Ar.</i>	Arapça
<i>Ar.b.is.</i>	Arapça birleşik isim
<i>Ar.Far.b.is.</i>	Arapça Farsça birleşik isim
<i>Ar.Far.b.sf.</i>	Arapça Farsça birleşik sıfat
<i>Ar.is.</i>	Arapça isim
<i>Ar.is.c.</i>	Arapça ismin cemi
<i>Ar.sf.</i>	Arapça sıfat
<i>Ar.zf.</i>	Arapça zarf
<i>bk.</i>	Bakınız
<i>bot.</i>	Botanik
<i>c.</i>	Cemi (çoğul, çokluk)
<i>coğ.</i>	Coğrafya

<i>cü.</i>	Cümle
<i>ed.</i>	Edebiyat
<i>Far.</i>	Farsça
<i>Far.Ar.b.is.</i>	Farsça Arapça birleşik isim
<i>Far.Ar.b.sf.</i>	Farsça Arapça birleşik sıfat
<i>Far.is.</i>	Farsça isim
<i>Far.is.c.</i>	Farsça ismin cemi
<i>Far.b.is.</i>	Farsça birleşik isim
<i>Far.b.sf.</i>	Farsça birleşik sıfat
<i>Far.sf.</i>	Farsça sıfat
<i>Far.zf.</i>	Farsça zarf
<i>fels.</i>	Felsefe
<i>geo.</i>	Geometri
<i>gr.</i>	Gramer
<i>huk.</i>	Hukuk
<i>is.</i>	İsim
<i>kim.</i>	Kimya
<i>Kzk.</i>	Kazakça
<i>mat.</i>	Matematik
<i>mec.</i>	Mecaz
<i>mod.</i>	Modal Söz (Kalıp Söz)
<i>Moğ.</i>	Moğolca
<i>müz.</i>	Müzik
<i>Peh.</i>	Pehlevi (Orta Farsça)
<i>psikol.</i>	Psikoloji
<i>s.</i>	Sayfa
<i>sf.</i>	Sıfat
<i>ünl.</i>	Ünlem
<i>vb.</i>	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi

<i>zf.</i>	Zarf
<i>zm.</i>	Zamir
<i>zool.</i>	Zooloji

Simgeler

+	Söz birleşmelerini, kök ve ekler arasındaki bağlantıyı gösterir.
//	Fonem parantezi.
<	Bu şekilden gelir.
>	Bu şekle gider.
<<	Bu şekle gider. Birkaç ses değişimi vardır.
>>	Bu şekilden gelir. Birkaç ses değişimi vardır.
~	Denklik gösterir.
Ø	Olmayan, düşmüş, kaybolmuş sesi gösterir.

Transkripsiyon Sistemi

İşaret	Transkripsiyon	İşaret	Transkripsiyon
ا (ā)	a / ā	ش	ş
ا (ā)	a / e	ص	ş
ء	'	ض	ž
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	'
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k
خ	ḫ	كف	ŋ
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v
ژ	j	ه	h
س	s	ی	y

ā : uzun /a/

ē : uzun /e/

ī	: uzun /ı/
ĩ	: uzun /i/
ũ	: uzun /u/
ō	: uzun /o/
õ	: uzun /ö/
ğ	: kalın /g/
ḥ	: ha ünsüzü
ḫ	: hı ünsüzü
ķ	kalın /k/
ŋ	damak /n/'si ~ (ng)
ş	sad ünsüzü
ś	se ünsüzü
s	sın ünsüzü
ṭ	tı ünsüzü
ẓ	zel ünsüzü
ẓ	dad ünsüzü
ẓ	zı ünsüzü

Kazak Türkçesinin Transkripsiyon Alfabeti

	Kiril	Latin	Kiril	Latin
Ünlüler	А а	A a	О о	O o
	Ә ә	Ä ä	Ө ө	Ö ö
	Е е	E e	Ұ ұ	U u
	Ы ы	I ı	Ү ү	Ü ü
	І і	İ i		
Ünsüzler	Б б	B b	М м	M m
	Ж ж	J j	Н н	N n
	Д д	D d	Ң ң	Ḍ ḍ
	Ф ф	F f	П п	P p
	Г г	G g	Р р	R r
	Ғ ғ	Ğ ğ	С с	S s
	Һ һ	H h	Ш ш	Ş ş
	Х х	H h (sızıcı)	Т т	T t
	Қ қ	Q q	Ү ү	Y y
	К к	K k	З з	Z z
	Л л	L l	У у	w, uw, üw
Çift Sesliler	И и	ıy, iy, i	Ю ю	Yu yu
	Я я	Ya ya	Ё ё	Yo yo
Rusça Sözlerde Harfler	В в	V v	Э э	E e
	Ч ч	Ç ç	Ъ ъ	Sertlik işareti
	Ц ц	Ts ts	Ь ь	İnceltme işareti
	Щ щ	Sç sç		

I. GİRİŞ

Dil, bir milletin kültürel mirasının ve tarihî gelişiminin en önemli göstergelerinden biridir. Bir dilin kelime dağarcığı, sadece o dilin yapısal özelliklerini değil, aynı zamanda dilin etkileşimde bulunduğu diğer dillerle olan ilişkilerini de yansıtır. Bu etkileşimin en belirgin göstergelerinden biri diller arasındaki kelime alışverişidir. Konuyla ilgili olarak Aksan, farklı toplumlar arasındaki etkileşimlerin artmasıyla birlikte diller arasında kelime alışverişinin kaçınılmaz bir hâle geldiğini dile getirir. Ayrıca Aksan, diller arasındaki kelime alışverişinin çok eski zamanlara dayandığını ve insanoğlunun en eski yapıtlarından da buna tanıklık edilebildiğini belirtmektedir (Aksan, 2000, s. 139). Nitekim her toplum, tıpkı birer birey gibi, zaman ve mekânın farklı yollarında ilerlerken, kendisinden farklı deneyimlere sahip diğer toplumlarla etkileşime girmektedir. Bu etkileşimler, sadece bilgi ve kültür alışverişini değil, dillerin de birbirini zenginleştirmesine olanak tanımaktadır. Böylelikle farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar, birbirlerinden öğrendikleri bilgilerin ve kavramların isimlerini kendi dillerine taşır, adeta diller arasında bir köprü kurarlar (Karaağaç, 1997, s. 499). Bu durum, Karaağaç’a göre, tıpkı bir ailenin veya komşu toplulukların birbirinden yeni kelimeler ve deyimler öğrenmesi gibidir. Farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı deneyimlerden geçmiş topluluklar da birbirleriyle iletişim kurarken ve bilgi alışverişinde bulunurken, dillerine yeni kelimeler ve anlamlar katarlar. Bu doğrultuda diller sadece kelime hazinelerini genişletmekle kalmaz, aynı zamanda farklı kültürlerin bakış açılarını ve deneyimlerini de yansıtır (Karaağaç, 1997, s. 499). Dil, bu anlamda sadece iletişim aracı olmanın ötesinde, dış dünyayı anlamlandırma ve düşünsel bir kimlik oluşturma işlevini de üstlenir. Bu yönden, diller, farklı kültürler ve toplumlar arasındaki etkileşimden en fazla etkilenen unsurlardır (Karaca, 2012, s. 2060). Campbell, bu etkileşimler neticesinde alıntı kelimelerin farklı bir dilden alınarak hedef dilin sözcük dağarcığına dâhil edildiğini ve bu durumun dil ilişkileri alanına girdiğini belirtmektedir (Campbell, 2013, s. 56).

Karaağaç, ‘alıntı’ terimini *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde “*Bir dile çeşitli etkiler, özellikle kültür etkileri dolayısıyla başka bir dilden ses, söz, ek veya kural alınması olayı*” şeklinde tanımlar (Karaağaç, 2022, 99). Korkmaz da bu tanımlamaya benzer şekilde *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* başlıklı çalışmasında ‘alıntı’ terimini “*Bir dile çeşitli etkiler, özellikle kültür etkileri dolayısıyla yabancı dillerden ek veya kelime alınması*” ve bir sonraki maddede ‘alıntı kelime’ terimini de “*Bir dile başka dilden girmiş ve o dilde benimsenmiş olan kelime.*” şeklinde izah eder (Korkmaz, 2023, s. 70). Tekin (2013), alıntı kelimeler’ ifadesinin yerine ‘ödüncleme’ terimini kullanmanın daha uygun olduğunu savunmaktadır. Tekin’e göre, ödüncleme, bir dilde bulunmayan kavramların, komşu veya kültürel etkileşim içindeki dillerden olduğu gibi alınarak o dile kazandırılması sürecidir. Bu süreç, din, bilim, teknik, sanat ve askerlik gibi çeşitli alanlarda gerçekleşebilir (Tekin, 2013, s. 225).

M. Haspelmath (2009, s. 36), alıntı kelime (*loanword*) veya sözlük alıntısı (*lexical borrowing*) kavramının bir dilin tarihinin bir noktasında ödünç alma, aktarma veya kopyalama (*borrowing, transfer, or copying*) sonucunda sözlüğüne giren bir kelime olarak değerlendirir. Şirin, alıntı kelimelerin pek çoğunun dar anlamıyla söz öbeklerinden değil kelime (lexeme) biçiminde görüldüğünü ve alıcı dilde normal biçimde çözümlenemeyen birimler olduğunu dile getirir (Şirin, 2021, s. 58). Aksan, her dilde az ya da çok alıntı kelimelerin bulunduğunu belirterek bu kelimelerin miktarının dillerin diğer dillerle olan ilişkilerine bağlı olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca, başka toplumlarla hiçbir iletişim kurmadan, bünyesinde başka dillere ait öğeler barındıran bir dilden bahsetmenin mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Bu etkileşimin bazen alıcı dili bütünüyle yabancılaştıracak kadar artabileceğini ve bu durumun kaynak dil açısından son derece tehlikeli olabileceğini belirtmektedir (Aksan, 2004, s. 29).

Karaağaç, bu etkileşimin sonucunda bir dilden başka bir dile giren alıntı kelimelerin alınma biçimini bilgi alıntıları (*cultural borrowings*) ve özentî alıntılar (*prestige, intimate borrowings*) olmak üzere iki grupta değerlendirmektedir. Bunlardan *bilgi alıntıları* öğrenme ve bilgi temeline dayanmaktadır. Bu tür alıntılar, toplumsal etkileşim sonucu öğrenilen yeni kavramlarla birlikte kaynak dilden alıcı dile geçen kelimelerdir. İkinci alıntı türü olan *özentî alıntılar* ise bilgi veya öğrenmeyle değil, özentî, moda vb. nedenlerle alıcı dile giren sözcüklerdir (Karaağaç, 2022, s. 99-100). Alıntı kelimelerin tespiti, dil bilimi çalışmalarında önemli bir yere sahip olsa da karmaşıklığı ve çok boyutluluğu nedeniyle oldukça zorlayıcı bir süreçtir. Bu karmaşıklığın temelinde, alıntı sözcüklerin tespitinin, dilin içsel gelişim kuralları, dil tarihi, grameri ve tarihî dil temasları gibi sebepler yatmaktadır (Ağababa, 2013, s. 672). Haspelmath'ın belirttiği gibi, gözlemlenen alıntı kelimeleri açıklamak ve belirli kelimelerin ödünç alınma olasılığını değerlendirmek basit değildir. Bu durumu etkileyen iki önemli ana faktör bulunmaktadır: “a) sosyal ve tutumsal faktörler (verici yani donör dilin prestiji, saf dil tutumları) b) dilbilgisel faktörler (örneğin, fiillerin isimlerden daha zor ödünç alındığı iddiası, çünkü fiillerin isimlere göre daha fazla dilbilgisel uyarlamaya ihtiyaç duyması)” (Haspelmath, 2009, s. 35). Alıntı kelimeler konusu, sadece kelimelerin bir dilden diğerine geçişini değil, aynı zamanda dillerin, kültürlerin ve toplumların birbirleriyle olan karmaşık etkileşimini de kapsayan çok boyutlu bir alandır (Cumakunova, 2008, s. 102).

Türk dili, tarihsel süreçte geniş bir coğrafyada konuşulan ve birçok farklı kültürle etkileşime giren bir dil konumunda bulunmaktadır. Geçmişten günümüze değin Türk dili, yabancı dilleri etkilerken aynı zamanda yabancı dillerden etkilenmiştir. Johanson’a (2021) göre, Türk dillerindeki alıntı sözcükler oldukça çeşitlidir ve farklı dönemlerde farklı dillerden alınmış sözcük katmanlarından oluşur. Bu katmanlar sırasıyla Çince, Tabgaçça, Moğolca, İran dilleri (özellikle Soğdca), Toharca, Kitan ve Yüan Moğolcası,

Sanskritçe, Arapça, Farsça, Yunanca, İtalyanca ve Slav dillerinden alınan sözcükleri içerir. En eski katman IV. ve VIII. yüzyıllara dayanırken, en yeni katman ise belirli alanlarda kullanılan Slav ve Batı Avrupa kökenli dillerden alınan sözcüklerden oluşur (bk. Johanson, 2021, s. 203).

Türk lehçeleri içerisinde en geniş sahada konuşulan ve Kuzey-Batı (Kıpçak) grubuna dâhil edilen Kazak Türkçesi için de bu durum geçerli olmuştur. Nitekim Kazaklar tarih boyunca çeşitli milletlerle dinî, kültürel, sosyal, coğrafi vb. nedenlerle ilişkide bulunmuştur. (Devrisheva, 2022, s. 29; Kumekov, 2007, s. 55). Bu ilişki neticesinde, Kazak Türkçesine Arapça, Farsça, Moğolca gibi diğer yabancı dillerden pek çok kelime girmiştir. İslamiyet'in VIII. yüzyılda Kazakistan'ın güney bölgelerine girme çabaları ve XIV. yüzyıldan itibaren Batı, Orta ve Kuzey Kazakistan'ın bozkırlarında yayılması (bk. Mustafina, 2007, s. 84), Kazakların Araplarla dil temasını ve Klasik Arapçadan kelime almalarını beraberinde getirmiştir. Böylelikle, özellikle dinî terimler başta olmak üzere, felsefe, hukuk gibi alanlarda kullanılan Arapça kökenli kelimelerin Klasik Çağatay edebî eserleri ve Özbek Türkçesi aracılığıyla Kazak Türkçesine girmesine sebep olmuştur (bk. Altun, 2015, s. 2). Diğer yandan Türk ve İran dilli halklar arasındaki en az on dört yüzyıllık tarihî münasebet, Farsça kökenli kelimelerin Kazak Türkçesinin söz varlığında yer almasına zemin hazırlamıştır (bk. Eker, 2010, s. 197). Farsça kelimeler Kazak Türkçesine ve diğer Türk lehçelerine Arapçaya kıyasla daha erken dönemlerde girmiştir. Moğol halklarıyla olan coğrafi yakınlık ve çok eskilere dayanan tarihî ilişkiler, aynı doğrultuda Kazak Türkçesinin Moğolcayla dil temasını doğurmuştur (bk. Doğan, 2021, s. 67-68; Devrisheva, 2022, s. 28-29). Bu durumların sonucu olarak çeşitli alanlarda kullanılan birçok Arapça, Farsça ve Moğolca kelime, Kazak Türkçesinin söz varlığına girmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümünde sözü edilen bu kaynak dillerle Kazak Türkçesi arasındaki ilişkiye kısaca değinilecektir.

Kazak Türkçesinin fonetik yapısına uyum sağlayarak önemli değişiklikler geçiren alıntılar, günümüz Kazak Türkçesinin hem yazı dilinde hem de konuşma dilinde söz varlığının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bazı alıntı kelimelerin özel araştırmalar yapılmadıkça kolayca anlaşılamayacak ölçüde Kazak Türkçesine nüfuz ettiği görülmüştür. Geçmişte Orta Asya Türk edebî dili olan Çağatayca ile yoğrulan ve zengin bir sözlü edebiyat mirasına sahip olan günümüz Kazak Türkçesi, XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında konuşma dilinin yazı diline dönüşmesi ile şekillenmiştir (Sırtı, 2015, s. 174). Kazak Türkçesinde özellikle alıntı kelimelerin yazı yoluyla değil, sözlü geleneğe bağlı olarak girmesi, Kazak Türkçesinin çok geç tarihlerde yazı dili olmasıyla açıklanabilmektedir (Koç ve Doğan, 2022, s. 34). Bu durum, kelimelerin fonetik değişimlere uğrama olasılığını artırmaktadır. Yazılı metinlerde kelimelerin doğru telaffuzu ve fonetiği nispeten daha kolay korunabilirken, sözlü gelenekte kelimeler zamanla farklı lehçelerin ve telaffuz alışkanlıklarının etkisine maruz kalarak değişime uğrayabilmektedir.

Esasen, Türkçenin dil yadigârlarından olan bazı tarihî sözlüklerde de Türkçe, Arapça, Farsça ve Moğolca kökenli kelimelerin karşılaştırmalı olarak ele alındığı görülmektedir. XIV. yüzyılda yaşamış Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Kunevi tarafından yazılan Memlûk sahası Kıpçak sözlüklerinden *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Turkî ve Acemî ve Muğâlî* adlı eser, Arapça, Farsça ve Moğolca'yı kapsayan bir sözlüktür. Bu eser, Türkçe-Arapça, Farsça-Moğolca ve Moğolca-Arapça sözlük bölümlerinin yanı sıra, Moğolca konuşma kılavuzu bölümünden oluşmaktadır. Yine XIII. yüzyılın önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri olan Harezm'de yetişen Cemaleddin İbn Mühennâ tarafından kaleme alınan *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân* adlı eser, dönemin dil ve kültür manzarasını yansıtan önemli bir sözlüktür. Arapça-Farsça, Arapça-Türkçe ve Arapça-Moğolca bölümlerinden oluşan eser, bu dilleri karşılaştırmalı olarak sunmakta ve Orta Asya coğrafyasındaki dilsel etkileşimi anlamamız için değerli bir kaynak teşkil etmektedir.

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusunu çağdaş Kıpçak Türk lehçelerinden Kazak Türkçesindeki Arapça, Farsça ve Moğolca alıntı kelimelerin ses değişimlerinin incelenmesi ve karşılaştırmalı sözlüğün hazırlanması oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacı, söz konusu sözlüklerde açıklamasıyla birlikte verilen Arapça, Farsça ve Moğolca kökenli kelimelerin söz varlığını toplu bir şekilde tespit etmek ve bu kelimelerin geçirdikleri ses değişimlerini incelemektir. Bunun yanı sıra elde edilen verilerle, söz konusu dillerden Kazak Türkçesine geçen kelimeleri kapsayan kapsamlı bir karşılaştırmalı sözlük oluşturulması hedeflenmektedir.

2. Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı

Çalışma kapsamında Arapça, Farsça ve Moğolca kökenli kelimeler, *Qazaq Ādebiy Tiliniñ Sözdigi* (2011) [QĀTS]¹ adlı sözlüğün klasik yöntemle taranmasıyla tespit edilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın temel kaynağı olan QĀTS'ye alınmamış bazı Arapça ve Farsça kökenli madde başı olan kelimeler, *Qazaq Tiliniñ Kirme Sözder Sözdigi* “Kazak Dilinin Alıntı kelimeler Sözlüğü” (2019) [QTKSS] adlı eserden tespit edilmiş ve daha önce fişlenen verilere eklenmiştir. Elde edilen veriler, L. Z. Rüstemov'un *Arab-İyran Kirme Sözderiniñ Qazakşa-Orısşa Tüsindirme Sözdigi* “Arapça-Farsça Alıntı Sözlerin Kazakça-Rusça İzahlı Sözlüğü” (1989), G. Mamırbekova'nın *Kazak Tilindegi Arab, Parsı Sözderiniñ Tüsindirme Sözdigi* “Kazak Dilindeki Arapça, Farsça Sözlerin İzahlı Sözlüğü” (2017) adlı eserleriyle aşağıda verilen Moğolca unsurlar üzerine yapılan birtakım çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

¹ Söz konusu sözlük, Kazakistan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Dil Komitesi tarafından hazırlanan ve 150 binden fazla kelime ve kelime öbeğini içererek Kazak Türkçesinin en kapsamlı sözlüğü olma özelliğini taşımaktadır (QĀTS, 2011).

Konuya ilişkin kaynak çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda, “Karşılaştırmalı sözlük” bölümünün madde başları belirlenmiştir. Bu bölümün düzenlenmesinde benimsenen başlıca hususlar ve ilkeler şunlardır:

1. Çalışmada madde başı olan her kelime, Kiril harflerinden Latin harflerine transkribe edilmiştir. Madde başlarının Kiril harfli orijinal şekilleri parantez içerisinde ve aynı sırada yer almıştır. Latin harfli verilen madde başları koyu puntuyla gösterilmiştir.

2. Madde başlarının hangi kaynak dilden alındığı köşeli ayraç içinde [< *Ar.*, *Far.*, *Moğ.*] kısaltmasıyla eğik italik yazıyla gösterilmiştir. Arapça ve Farsça alıntı kelimeler, Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*’te kullanılan transkripsiyon sistemi esas alınarak transkribe edilmiş ve Arap harfleriyle yazılmış biçimlerine parantez içerisinde yer verilmiştir.

3. Moğolca alıntı kelimeler ise genel anlamda Ferdinand D. Lessing’in *Moğolca-Türkçe Sözlük* (2017) adlı eserindeki transkripsiyon sistemine bağlı kalınarak gösterilmiştir. Kelimelerin kaynak dillerdeki karşılıklarını Kazak Türkçesinden ayırmak için “||” işareti kullanılmıştır.

4. Madde başlarına ait kelime türleri, açıklamaların hemen önünde (*isim*, *sıfat*, *fiil vb.*) kısaltmalarıyla birlikte yer verilmiştir. Aşağıda “Karşılaştırmalı sözlük” bölümüne ait örnek bir madde sunulmuştur:

aba (аба) [< *Ar.* ‘*abā* (عَبَاء)] *Ar.* ‘*abā*“ (*Ar. is.*) 1. Yünden yapılmış kaba kumaş, aba. 2. Bu kumaştan yapılmış bol, geniş bir giyecek türü. (*mec.* Dervişlik, şeyhlik.)” (FD, 3); “Aba, kaftan.” (KATS, 1193) || **Kzk.** *aba* (аба) *is.* “Eğrilen yünden elde dokunmuş, yakasız, omuzları örten kaftan.” (QÄTS I, 30)

5. Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıkları için başlıca şu eserlerden yararlanılmıştır:

- Kanar, M. (2012). Arapça-Türkçe Sözlük. Say Yayınları.
- Kanar, M. (2019). Farsça-Türkçe Sözlük. Say Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2020). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Sarı, M. (1982). El-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat. Bahar Yayınları.
- Steingass, F. (2011). A comprehensive Persian-English dictionary. Asian Educational Services.
- Ayverdi, İ. (2010). Misalli büyük Türkçe sözlük. Kubbealtı Yayınları.

6. Moğolca kelimelerin Türkçe karşılıkları için başta G. Karaağaç tarafından Türkiye Türkçesine çevrilen Ferdinand D. Lessing’in *Moğolca-Türkçe Sözlük* (2017) adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Lessing’de rastlanmayan alıntı kelimeler için Poppe’nin *Mongol’skiy Slovar’Mukaddimat al-Adab* (1938) adlı çalışmasına başvurulmuştur. QÄTS’de yer alan madde başı olarak verilen kelimelerin kökenleri titizlikle incelenmiş ve Moğolcadan Türkçeye geçen kelimeler fişlenerek listelenmiştir. Moğolca alıntı kelimelerin listesi

hazırlanırken daha önceki çalışmalardan istifade edilmiştir. Bu çalışmaların bulguları ve bazı araştırmacıların görüşleri dikkate alınarak Moğolca kökenli kelimeler tespit edilmiştir. Özellikle Kazak Türkçesindeki Moğolca alıntı kelimeler üzerine yapılan çalışmalar diğer çalışmalara kıyasla daha önemli bir referans noktası olmuştur. Dipnotlarda alıntı kelimelerin kökenine ilişkin yapılan çalışmalara atıflarda bulunulmuştur. Türk-Moğol dillerinde alıntılarla ilgili veri sunan bu önemli çalışmalardan bazıları şunlardır:

- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Csáki, É. (2006a). *Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages*. *Turcologica* 67. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. I-IV. Wiesbaden.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. (Hzl. Ş. H. Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Poppe, N. (1962). *Die mongolische Lehnwörter im Komanischen*. Eckmann, J., Levend, A. S. ve Mansuroğlu, M. (eds): *Németh Armağanı*. (TDK Yayınları 191), 331-340.
- Poppe, N. (1991). *Mongolian loan words in Kazak*. *Varia Eurasistica*. *Festschrift für Professor András Róna-Tas*. Szeged. 149-152.
- Rassadin, V. (2008). *Oçerki po İstoriy Slojeniya Tyurko-Mongol'skoy Yazıkovoy Obşnosti, Çast' II, Mongol'skoye Vliyaniye na Leksiku Tyurkskix Yazıkov*. Elista.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki.
- Róna-Tas, A. (1982). *Loan-words of Ultimate Mongolian Origin in Chuvash*. (*Studia uralo-altaica* 17). Szeged. pp. 66-134.
- Schöning, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Sertkaya, O. F. (1992). *Mongolian Words And Forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) And Turkey Turkish (Western Turki)*. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 35(1987), 265-280.
- Şçerbak, A. (2019). *Eski Dönem Türk-Moğol Dil İlişkileri*. (çev. Rysbek Alimov). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tuna, O. N. (1972). *Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler*. *Türkiyat Mecmuası*, 17, 209-250.
- Tuna, O. N. (1976). *Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler*. *Türkiyat Mecmuası*, 18, 280-314.

Kelimelerin kökenlerinin belirlenmesine ilişkin, yukarıda belirtilen kaynaklara ek olarak, diğer bilimsel çalışmalardan da faydalanılmıştır. Kaynakça bölümünde sunulan bu önemli çalışmalara “Karşılaştırmalı sözlük” içerisinde gerekli durumlarda atıf yapılmıştır.

7. Madde başları, Kazak Türkçesindeki alfabetik sıraya göre oluşturulmuştur. Belirlenen madde başları, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu maddelerin Türkiye Türkçesine aktarılmasında mümkün olduğunca QÄTS’de yer alan tanımlara bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Madde başlarının açıklamaları verilirken birbiriyle ilgisi olmayan anlamlar ayrı maddeler hâlinde verilmiştir. Sesteş alıntı kelimeler Roma rakamlarıyla birbirinden ayrılmıştır. Çalışmanın külliyatını oluşturan söz konusu sözlüklerden alınan her bir maddenin yer aldığı cilt ve sayfa numaraları bilgisi “Karşılaştırmalı sözlük” bölümünde ayrı ayrı kaydedilmiştir.

Çalışmada yer alan “Karşılaştırmalı sözlük” bölümünün neticelendirilmesinin ardından elde edilen dil malzemesinden hareketle ses değişimleri bölümü yazılmaya başlanmıştır. İncelemeye konu olan alıntı kelimelerin ses değişimlerinin incelenmesinde, N. Biray, E. Ayan ve G. Kurmangaliyeva Ercilasun’un hazırlamış olduğu *Çağdaş Kazak Türkçesi* (2018), K. Koç ve O. Doğan’ın *Kazak Türkçesi Grameri* (2022), C. Akın’ın *Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimelerin Ses Değişimleri ve Karşılaştırmalı Sözlüğü* (2022), T. Banguoğlu’nun *Türkçenin Grameri* (2019), H. Altun’un *Arapça Alıntı Kelimelerin Kazak Türkçesine Uyarlanması* (2015) gibi önemli çalışmalardan yararlanılmıştır. Kazak Türkçesindeki alıntı kelimelerde, söz konusu çalışmalarda geçen bu ses değişimlerinin yanı sıra, konunun bütünlüğünü bozmadan ve konunun daha iyi anlaşılması amacıyla *uzun ünlülerin kısalması*, *telafti türemesi*, *ünlü düşmesi* ve *ünlü türemesi*, *göçüşme (metatez)*, *hece düşmesi (haplology)* şeklindeki ses olayları da incelemeye alınmıştır.

Alıntı kelimelerdeki ses değişimleri, çalışmada kelime başında, kelime içinde ve kelime sonunda olmak üzere üç ayrı kısımda incelenerek maddeler hâlinde sunulmuştur. Çalışmada, alıntı kelimelerin ses değişimlerinin incelenmesi “Karşılaştırmalı sözlük” bölümündeki alfabetik sıraya uygun biçimde yapılmıştır. Çalışmanın hacmini artırmamak için alıntı kelimelerdeki ses değişimleri tablo hâlinde listelenmemiş; ilgili başlığın altında yan yana verilmiştir. Ayrıca, inceleme kısmında tekrara düşmemek için alıntı kelimelerin geçtiği cilt ve sayfa numaraları bilgisi bu kısımda işaretlenmemiştir. Ele alınan herhangi bir kelimedede birden fazla ses değişimi söz konusuysa, ilgili kelime her bir değişimin başlığı altında ayrı ayrı incelenmiştir.

Çalışma esnasında bazı kelimelerin kökenlerinin tespitinde birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. QÄTS’de madde başı yapılan pek çok kelimenin kökenleri belirtilmiştir. Diğer yandan sözlükte Moğolca başta olmak üzere bazı Arapça ve Farsça kelimeler için köken bilgisi verilmediği durumlar da görülmüştür.² QÄTS’de köken bilgisi eksik veya hatalı verilen pek çok

² QÄTS’de Moğolca kökenli olduğu belirtilen kelimeler şunlardır: “aṇsaṣay, burxan, daruwḡa, daruwḡaşı, sumın, tögirik”. Farsça ābādān > abadan, āb-ı rū(y) > abiyır, encam > anjam gibi; Arapça ādemī > adamiy, ‘azamet > azamat, ḥayder > aydar

kelimenin de olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada kökeni yanlış verilen kelimeler için mümkün olduğunca doğru köken önerileri sunulmuştur. Kazak Türkçesi üzerine kapsamlı bir köken sözlüğünün henüz yazılmamış olmaması zorluğun aşılmasını güçleştirirken bu alanda önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Bu bağlamda, incelenen kelimelerin kökenlerine ilişkin ortaya konulan veri ve önerilerin konuyla ilgilenen araştırmacılar için yeni bir bakış açısı sağlayacağını düşünmekteyiz.

3. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu çalışma Kazak Türkçesinin söz varlığını yansıtan 2011 baskı tarihli *Qazaq Ądebiy Tiliniñ Sözdigi* [QĀTS] adlı 15 ciltlik eserde sadece tanımı verilen Arapça, Farsça ve Moğolca kökenli kelimeleri kapsamaktadır. QĀTS'de madde başı olarak ele alınmayan bazı alıntı kelimeler ve h (h) harfiyle başlayan madde başları *Qazaq Tiliniñ Kirme Sözder Sözdigi* [QTKSS] adlı eserden belirlenerek çalışmaya eklenmiştir. Çalışmada madde başı yapılan alıntı kelimeler bu iki sözlükle sınırlandırılmıştır.

Kazak Türkçesi söz varlığında yabancı kökenli kelimelerle Türkçe kökenli ek veya kelimelerin birleşimiyle kurulan “abzal+dıq > (Ar.+T.) abzaldıq”, “aql+das > (Ar.+T.) aqldas”, “esim+şe (Ar.+T.) > esimşe”, “jābir+siz (Ar.+T.) > jābirsiz” pikir+les (Ar.+T.) > pikirles, “aql+bay (Ar.+T.) > aqlbay” gibi pek çok kelime tespit edilmiştir. Benzer şekilde Türkçe kökenli kelimelere yabancı kökenli eklerin getirilmesiyle de kurulmuş “as+paz (T.+Far.) > aspaz”, “bilim+dar (T.+Far.) > bilimdar”, “bilim+paz (T.+Far.) > bilimpoz” gibi kelimelere rastlanmıştır. Bu çalışmada; “yabancı kökenli (Ar., Far., Moğ.) kelime + Türkçe ek” ve “yabancı kökenli (Ar., Far., Moğ.) kelime + Türkçe kelime” yapısıyla yer alan kelimeler ve ikileme kuruluşundaki alıntılar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Çalışmaya konu olan alıntı kelimeler, aşağıda belirlenen yapısal kriterlere uygun biçimde sınırlandırılmıştır:

- Tek başına kullanılan yabancı kökenli kelime: “ajal < Ar. ecel”, “dert < Far. derd”, “taspa < Moğ. tasma” gibi.
- Yabancı kökenli kelime + yabancı kökenli ek³: “kāsipqor < Ar. kesb + Far. -hōr < kesb-hōr”, “talapker < Ar. taleb + Far. -kār < talebkār” gibi.

veya Arapça ve Farsça kelimelerle kurulmuş hālālzāde > adalzada, hīlekār > aylaker gibi kelimeler için köken gösterilmemiştir. Karşılaştırmalı sözlük bölümünde köken bilgisi verilmeyen bu kelimeler için dipnotlarda açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

³ Çalışmada yer alan alıntı ekler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Gürsu, U. (2013). Kazak Türkçesindeki Farsça kökenli ekler ve sonek vazifesinde kullanılan emir gövdeleri. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 45(45), 39-86.)

- Yabancı kökenli ek + yabancı kökenli kelime: “biyopa < Far. bî- + Ar. vefâ’ < bî-vefâ’”, “naqurıs < Far. nâ- + Far. durust < nâ-durust” gibi.
- Yabancı kökenli kelime + yabancı kökenli kelime: “qasapxana < Ar. qaşşâb + Far. hâne < qaşşâb-hâne”, esimnama < Ar. ism + Far. nâme < ism-nâme”, “jadnama < Far. yâd + Far. nâme < yâdnâme” gibi.

4. Kazak Türkçesindeki Arapça, Farsça ve Moğolca Alıntılar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kazak Türkçesinde Arapça, Farsça ve Moğolcadan geçen alıntı kelimeler çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalarda ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ses bilgisi ve yapı bakımından detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kısımda ilk olarak Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça alıntı kelimeler üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalar genel bir bakışla sunulacaktır. Hemen ardından da Kazak Türkçesine giren Moğolca kökenli alıntı kelimeler üzerine yapılmış başlıca çalışmalara kısaca yer verilecektir.

Sovyet döneminden günümüze değin Kazak dil bilimi sahasında, Arapça ve Farsça unsurlar üzerine çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin söz varlığını ortaya koymak amacıyla birtakım sözlükler hazırlanmıştır. N. D. Ondasınov’un *Arapça-Qazaqşa Tüsindirme Sözdigi* (1969) başlıklı sözlüğü, literatürde bu alanda yapılmış ilk bilimsel sözlük çalışması olarak kabul edilmektedir (Mamırbekova, 2017, s. 5). Kazak Türkçesindeki Arapça kökenli kelimelerin ilk kez sistematik bir şekilde derlendiği bu sözlük, alandaki diğer çalışmalara öncülük etmiştir. N. D. Ondasınov, *Parsıça-Qazaqşa Tüsindirme Sözdik* (1974) adlı eserinde ise Kazak Türkçesindeki Farsça kökenli kelimeleri kapsamlı bir şekilde derleyerek bu alandaki araştırmalara yine önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte L. Z. Rüstemov’un *Qazirgi Qazaq Tilindegi Arab-Parsı Kirme Sözderi* (1982), *Arab-İyran Kirme Sözderiniñ Qazaqşa-Orısça Tüsindirme Sözdigi* (1989), E. B. Bekmuhamedov’un *Qazaq Tilindegi Arap, Parsı Kirmeleri* (1977), G. Mamırbekova *Qazaq Tilindegi Arab, Parsı Sözderiniñ Tüsindirme Sözdigi* (2017) adlı çalışmalar da alanla ilgili temel kaynaklar olarak kabul görmektedir (Malbakov vd., 2020, s. 4).

Bunlardan başka Keleşbayeva’nın *Qazaq Tilindegi Arabiyzmderdin Fonetiykalıq Modeli* (1987), G. S. Qulnazarova’nın *XI-XII ğğ. Edebiy Eskertkişterindegi Arap elemetteri* (1997), J. J. Eseneliyeva’nın *Abay Şıǵarmalarındaǵı Arap, Parsı Sözderinin Qoldanılıwı* (1999) gibi çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça unsurların incelenmesinde ilk örnekleri teşkil eden bu çalışmalar, bu alana önemli katkılar sağlamıştır (Mamırbekova, 2017, s. 6). Bununla birlikte, Ş. Qurmanbayulı redaktörlüğündeki komisyon tarafından hazırlanan *Qazaq Tiliniñ Kirme Sözdigi* (2019) adlı sözlük Kazak Türkçesine diğer dillerden geçmiş yaklaşık

9 bin kelimeyi kapsayarak, alan araştırmalarına önemli bir kaynak sağlamıştır. Diğer yandan bu sözlükte köken bilgisi yanlış verilen, pek çok madde başına rastlanmıştır. Eski Türkçeden beri bilinen kimi Türkçe kökenli kelimeler, Arapça veya Farsçadan alıntı kelime olarak gösterilmiştir. Söz gelimi ilgili sözlükte *ahm* (*ant*) “ant, yemin” (QTKSS, s. 41) kelimesi için Farsça köken verilmiştir. Ancak bu kelimenin Türk dilinin ilk yazılı belgelerinden itibaren *ant* “ant, yemin” (Şirin, 2020a, s. 720) anlamında tanıklanan arkaik (eskicil) kelimelerden biri olduğu görülmektedir. Yine söz konusu eserde *boqıua* (*boqşa*)⁴ “torba, bohça”, *жапар* (*jaraq*)⁵ “silah” (QTKSS, s. 95; 175) gibi kelimelerin Farsça kökenli olduğu belirtilmiştir. Köken bilgileri hatalı verilen örnekler sadece bunlarla sınırlı değildir. Kazak Türkçesindeki alıntıların ele alındığı bu önemli kaynaktan yer alan bazı köken bilgisi hatalarının, yeni baskılarda düzeltilerek maddelerin doğru kökenlere bağlanması gerekmektedir.

QTKSS’de Arapça ve Farsça kökenli verilen madde başları, G. Mamırbekova tarafından hazırlanan *Qazaq Tilindegi Arab, Parsı Sözderiniñ Tüsindirme Sözdigi* (2017) adlı sözlükteki maddelerle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bu durum, söz konusu sözlüğün hazırlanmasında Mamırbekova’nın sözlüğünden önemli ölçüde yararlanıldığını düşündürmektedir. Mamırbekova’nın 2017 yılında kaleme aldığı sözlüğünde de köken bilgileri yanlış verilen pek çok madde başı kelime yer almaktadır.⁶ Diğer yandan Türkiye’de konu ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde, QATS’de madde başı yapılan Arapça, Farsça ve Moğolca kökenli kelimeleri karşılaştırmalı bir sözlükte bir araya getiren ve bu kelimelerin ses değişimlerini inceleyen bütünsel bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Literatürde, Arapça ve Farsça alıntı kelimeler kısmen daha sınırlı sayıda dil malzemesiyle ve genellikle makale türündeki çalışmalara konu olmuştur.⁷ Bu nedenle, Kazak Türkçesinin zengin söz varlığını barındıran QATS’den elde edilen verilerle

⁴ Eski Türkçe *boğ* “torba, bohça” (Clauson, 1972, s. 311) kelimesine getirilen +çA küçültme ekiyle kurulmuştur.

⁵ Kelime Eski Türkçedeki *yara-* fiilinden türetilmiştir (bk. Wilkens, 2021, s. 866).

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. [Görgeç, C., Oruç Aslan, B. (2021, Aralık, 27-28). *Kazakçanın Alıntı Sözler Sözlüklerinde Arapça ve Farsça Kaynaklı Gösterilen Sözlerin Kökenlerinde Düzeltme Önerileri*. International Congress Of Kazakh History, Culture And Language, Ankara, Türkiye.]

⁷ Oba, E. (2014). Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça Kelimelerin Fonetik Değişimleri. *Journal of Turkish Studies*.

Altun, H. (2015). Arapça Alıntı Kelimelerin Kazak Türkçesine Uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 22(22), 167-201.

Karahan Kök, N. (2016). Kazak ve Nogay Türkçesinde Arapça-Farsça Alıntı Kelimelerdeki Ses Olayları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(29), 150-174.

İbragimov, Z. (2019). Kazak diyalektoloji sözlüğünde Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerdeki ses olayları. *Turkish Studies-Language and Literature*. 14(4), 1893-1905.

yapılan bu çalışma, daha önceki incelemelere kıyasla daha detaylı ve kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Türk dili araştırmalarında, Moğolca unsurların Türk lehçelerine etkisi uzun yıllardır ilgi çeken bir konudur. Bugüne kadar tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde Moğolca unsurlar üzerine yapılmış incelemeler oldukça zengin bir literatür oluşturmuştur (Ayrıntılı bilgi için bk. Ersoy, 2022, s. 354-373). Kazak dil bilimi alanında, Kazak Türkçesi ve Moğolcadaki alıntı unsurları müstakil biçimde ele alan ilk önemli bazı çalışmalar Ş. Ş. Sarıbayev'e aittir. Sarıbayev'in konuyla ilgili ilk çalışması *K voprosu o Mongolsko-Kazahskiyh Yazykovykh Svyazyah* (1960) adlı makalesidir. Yazar, bu çalışmasında Moğolcayla Kazak Türkçesindeki dil ilişkilerine temas ederek iki dil arasındaki ortak noktalar ve farklılıklar üzerinde durmuştur. Sarıbayev, bunun dışında *Mongolsko-Kazakhskie Leksiyeheskiye Paralleli* (1971) başlıklı makalesinde, Moğolca ve Kazak Türkçesinde tespit ettiği müşterek kelimeler çerçevesinde iki dildeki leksikal benzerlikleri göstermeye çalışmıştır. Bu alandaki diğer çalışmalardan biri ise N. Poppe'ye aittir. Poppe, *Mongolian Loan Words in Kazak* (1991) başlıklı çalışmasında, Kazak Türkçesinde tespit ettiği ve Moğolca kökenli olduğunu düşündüğü kelimeler üzerinde durmuştur. Kazak dil bilimci J. Tüymebayev'in *Kazahsko-Mongolskiye Leksiyeheskiye: Materiyyalı K Etiymologiyeheskoyu Slovaryu Kazahskovo Yazıka* (2005) bu alanda önemli çalışmalardan biridir. Yukarıda bahsi geçen *Qazaq Tiliniñ Kirme Sözdigi* (2019) adlı eserde Kazak Türkçesi ve Moğolca dil ilişkisinin kelime bahsinde sınırlı bir malzeme sunmaktadır. İlgili sözlükte madde başı olarak verilen “*aran, biyalay, borşa, jim, qanjığa, qarqara, sağanaq, sawqat/sawqıt, surqıltay, süren, taban eli, tas, şaşın*” olmak üzere 13 kelime için Moğolca köken gösterilmiştir. Türkiye’de sahasında ise Kazak Türkçesindeki Moğolca unsurlar, sınırlı sayıdaki çalışmalarda ele alınmıştır. M. Adilov, *Kazakça Deyimlerde Korunan Bazı Moğolca Kelimeler Üzerine* (2019) adlı makalesinde, Kazak Türkçesinde deyimlerden tespit ettiği Moğolca kökenli kelimeler üzerinde durmuştur. Kabadayı, *At Koşum Takımları Örneğinde Kazakçadaki Moğolca Ödünçlemeler* (2022) başlıklı makalesinde Kazak Türkçesine Moğolcadan giren bazı atçılık ve at koşum takımlarıyla ilgili kelimelere yer vermiştir. Mevcut çalışmalar, Kazak Türkçesindeki Moğolca unsurlar üzerine önemli bilgiler sunmakla birlikte, bu alanda daha kapsamlı ve derin incelemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

5. Kazak Türkçesinin Arapça ve Farsçayla Dil İlişkisi

Kazaklar, diğer Türk boyları gibi, tarih boyunca Araplar ve Farslarla çeşitli alanlarda etkileşim içerisinde olmuştur. Bu etkileşim, Kazak Türkçesi üzerinde de derin izler bırakmış, Kazak Türkçesinin Arap ve Fars dillerinden etkilenmesine neden olmuştur. Kazak Türkçesi ile Arapça ve Farsça arasındaki dil ilişkisi ve bu dillerden Kazak Türkçesine geçen yabancı unsurlar, tarihî süreçteki bazı sebeplere dayandırılmaktadır. Azemoun, Türkçe ve Farsça

arasındaki etkileşimin Sasani İmparatorluğu döneminde (M.Ö. 226-641) başladığını ve bu dönemde kaleme alınan Farsça edebî eserlerde “Türk”, “hakan” ve “hatun” gibi Türkçe kökenli kelimelerin yaygın bir şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Yazar, özellikle “Türk” kelimesinin bu dönemde “güzel” anlamında kullanıldığını ve bu kullanımın daha sonraki yüzyıllarda da devam ettiğini ifade etmektedir (bk. Azemoun, 2023, s. 107). Eker, Menges (1968) ve Golden (2006) gibi bilim insanlarının görüşlerini kaynak göstererek, Türklerin Farslarla olan ilişkisinin Araplarla olan ilişkisinden çok daha önce başladığını savunur. Eker, özellikle VI-VIII. yüzyıllar arasında Sogdiana bölgesinin Köktürk hâkimiyeti altına girmesiyle Türk ve İran dillerini konuşan halklar arasında kültürel ve dilsel etkileşimin yoğunlaştığını belirtir (Eker, 2010, 197). Azemoun, günümüzde Farsça olarak bildiğimiz dilin İran coğrafyasında değil, tarihsel olarak Horasan bölgesinde kökenlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu bölge, günümüz İran’ın kuzeydoğusunun yanı sıra Afganistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ı da kapsayan geniş bir coğrafyayı ifade etmektedir (Azemoun, 2023, s. 106).

Bu anlamda, Türk boylarının Arap ve Fars kültürleriyle olan karşılaşmaları, büyük ölçüde Fars dili aracılığıyla gerçekleşmiştir (bk. Jiyekbayeva, 2014, s. 10). Kazaklar ve diğer Türk boyları, coğrafi yakınlık ve tarihsel etkileşimler nedeniyle özellikle İslamiyet öncesi dönemde ve İslam’ın erken döneminde, Farsça kelimelerle daha sık karşılaşmış ve bu kelimeler, Kazak Türkçesine ve diğer Türk dillerine daha erken dönemde yerleşmeye başlamıştır (Oba, 2014, 799). VI. ve VII. yüzyıllarda İpek Yolu’nun Yedisu ve Güney Kazakistan üzerinden geçmesi ve İranlı tüccarların bu güzergâh aracılığıyla Türk boylarıyla ticaret yapması, Farsçanın bu bölgede daha önce yayılmasına zemin oluşturmuştur. Rüstemov da benzer şekilde Kazak Türkçesi söz varlığına Arapça kökenli kelimelerin büyük bir kısmının Klasik Çağatay edebiyatı ve Özbek Türkçesi üzerinden geçerek yerleştiğini dile getirmektedir (Rüstemov, 1982, s. 44-51). Bu anlamda, özellikle İslam’ın yayıldığı erken dönemlerde Kazakların doğrudan Araplarla bir teması olmadığını söylemek yerinde olacaktır.

VIII. yüzyılda Kazakistan’ın güney bölgeleri ve ardından X. ve XIV. yüzyıllarda Batı, Orta ve Kuzey bölgeleri İslam dinin etkisi altına girmeye başlamıştır (Mustafina, 2007, s. 84; Devrisheva, 2022, s. 92). Türk ve Fars halkları arasında tarih boyunca süregelen etkileşimlere rağmen, İslam’ın Orta Asya’da ve Kazakistan’da yayılmasıyla Arapça, bölge üzerinde derin ve kalıcı bir etki yaratmıştır. İslam dinini anlatan kitapların Kazak Türkçesine çevrilmesi, İslam’ın koyduğu esaslara uygun olarak eğitim öğretim yapan medreselerin açılması ve din adamlarının İslam’ı tanıtmak amacıyla bu bölgeye gelmesi gibi başlıca faktörler, Arapçanın Kazak Türkçesine girmesine zemin oluşturmuştur (Rüstemov, 1982, 50; Oba, 2014, 799). Bu doğrultuda IX-XII. yüzyıllarda İslam’ın etkisiyle beraber Arap alfabesinin yazıda kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Örneğin Kazakistan’ın Otrar şehrinde

doğan Doğu'nun önemli filozof ve bilginlerinden olan Ebû Nasır el-Farabî (870-890) eserlerini Arapça yazmıştır (Baipakov, 2007, s. 17).

G. Mamırbekova özetle Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin başlıca nedenlerini “a) *Türk ve Fars halkları arasındaki coğrafi yakınlık ve tarihî ilişkiler* b) *VII. ve VIII. yüzyıllardan itibaren İslam'ın Orta Asya'da yayılmasıyla birlikte, birçok Türk topluluğunun İslam dinini benimsemeye başlaması* c) *Orta Çağ'da birçok Türk âliminin ilmî ve edebî eserlerini genellikle Arapça ve Farsça kaleme almaları*” maddeleriyle açıklamaktadır (Mamırbekova, 2017, s. 3).

Bu bilgiler doğrultusunda, Kazak Türkçesine Arapça unsurların ağırlıklı olarak İslamiyet'in kabulüyle birlikte dinî terminoloji ve kavramların aktarılması ve öğrenilmesi neticesinde girmiştir. Öte yandan Farsça unsurların Kazak Türkçesine girişi ise Türk boylarıyla Farsların tarih boyunca süregelen siyasi, askerî, ticari ve kültürel etkileşimlerine bağlı olarak dolaylı yollardan gerçekleşmiştir.

6. Kazak Türkçesinin Moğolcayla Dil İlişkisi

Orta Asya'nın kadim medeniyetleri arasında yer alan Türkler ve Moğollar, tarih boyunca sık sık bir araya gelmiş, bazen ittifaklar kurmuş, bazen de birbirileriyle mücadele etmişlerdir. Bu karmaşık ilişki, Hun İmparatorluğu'nun kuruluşuyla başlamış ve tarihî süreçte yaşanan çeşitli olaylarla devam etmiştir. Taşağıl (2011, s. 82), Juan-Juan Devletinin 552 yılında Bumın Kağan önderliğindeki Göktürkler tarafından yıkılmasının ardından Göktürk Devletinin kurulduğunu ve bu devletin Orta Asya'nın tek hakimi olduğunu belirtmektedir. Yazar, Çin kaynaklarına bakıldığında, kurulan bu yeni devletin içinde Moğol ve Mançu halklarının da bulunduğu dair bilgilerin yer aldığını ifade etmektedir (Taşağıl, 2011, s. 82). Dolayısıyla bu da bize Türklerin ve Moğolların uzun yıllardan beri iç içe yaşam sürdüklerini ve bununla birlikte siyasi, kültürel, sosyal vb. birçok alanda etkileşim içinde olduklarını göstermektedir.

Tarihsel süreçte Moğol İmparatorluğu, Asya'nın büyük bir kısmını fethederek dönemin en geniş imparatorluklarından biri hâline gelmiştir. Moğolların çeşitli coğrafyalardaki hâkimiyeti Moğolcanın birçok ulusun dilini etkilemesine ve yayılmasına neden olmuştur. Moğol yayılımının dilsel etkileri neticesinde, Türk dilinin söz varlığında birçok Moğolca unsurun yer aldığı görülmektedir. Türk-Moğol dillerinin gelişimi ve sınıflandırılması, tarihsel araştırmalarda Altay boyları denilen Doğu Sibirya ve Orta Asya'nın doğu bölgesinden gelen göçebe boylar ile Batı Sibirya ve Ural bölgesinden gelen Hint-Avrupa boylarıyla olan ilişkileri bağlamında incelenmektedir (Tüymebayev ve Yeskeyeva, 2017, s. 191). Şçerbak, Eski dönem Türk-Moğol dil ilişkileri ile ilgili şunları söyler:

“Tarihi çok eskiye dayanan Türk-Moğol dil ilişkileri çok yönlü olup, büyük ve geniş bir coğrafyada gerçekleşmiştir. Geçmişte tersi de olmakla birlikte bu tür ilişkilerin bazen dönem ve bölgelere göre aşırı yoğun, aynı zamanda istikrarlı ve uzun süreli olabildiği de görülmüştür. Böyle dönemlerden biri olarak 4.-7. Yüzyıl (Kuzey Wei Hanedanlığını kuran ve bir Türk boyu olan Tabgaçların yükselişi, MS. 386-535; Kitanların 8. Yüzyıla kadar Türklere tabiiyeti), 8.-12. Yüzyıl (Türk ve Moğolların Baykal bölgesindeki yoğun temasları ve (bunun sonucu) Kuzey Moğol boylarının Türklere kısmi asimilasyonu) ve 13.-14. yüzyıl (Doğu Türkistan’da Uygur-Moğol kültürel bağlantıları) öne çıkmaktadır.” (Şçerbak, 2019, s. 19)

Türk-Moğol dilleri ekseninde Altay dil ailesi teorisi, Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncanın ortak bir kökene sahip olduğu varsayımına dayanır. Bu teori, söz konusu dillerdeki benzerliklerin karşılaştırmalı tarihsel araştırmalarla ortaya çıkarılması ve 20. yüzyılın ortalarında Ramstedt, Poppe gibi dil bilimcilerin çalışmalarıyla sistematik bir hâl almasıyla şekillenmiştir. Teoriye ilgi, dillerdeki benzerliklerin yanı sıra farklılıkların da tespit edilmesiyle artmış ve bu durum, dil bilimsel Altay bilimi adıyla yeni bir disiplinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, Altay dillerindeki ortak özelliklerin tipolojik mi yoksa akrabalık mı olduğu konusunda henüz kesin bir görüş birliği sağlanamamıştır. Dil bilimciler, bu diller arasında hem genetik (akrabalık) benzerlikler hem de tipolojik (yapısal) benzerlikler olduğunu kabul etmektedirler. Bu durum, söz konusu dillerin ortak bir atadan geldiği gibi, coğrafi yakınlık ve kültürel etkileşim sonucu da benzerlikler kazanmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir (Tüymebayev ve Yeskeyeva, 2017, s. 166-167). Genetik akrabalık konusu ile ilgili Kazak dil bilimcilerden N. Bazılhan, dilsel bir yapının temelini oluşturan kök, zamir, sıfat, fiil ve taklit kelimelerinin, dil ailesi içindeki genetik akrabalığın en güçlü göstergelerinden olduğunu belirtir. Nitekim Moğolca ve Kazak Türkçesindeki bu tür kelimelerin yüksek oranda benzerlik gösterdiğini bu sebeple bu iki dilin ortak bir kökene sahip olduğunu ifade eder (1993, s. 60). Tüymebayev ve Yeskeyeva (2017), Kazak Türkçesi ve Moğolcadaki taklit kelimelerin yapısal ve anlamsal benzerliğinden yola çıkarak şu şekilde açıklama yaparlar:

“Kazak ve Moğol dillerinde taklidi kelimelerin ortak köklerinden türeyen kuş ve hayvan isimlerinin yapısal açıdan çok değişikliğe uğramadan kullanılmasında aynı bölgede yan yana hayat süren iki milletin günlük yaşamı ve coğrafi özelliklerinin benzerliği, ortak bitki dünyası gibi dil dışı etkenler bulunmaktadır. Ancak söz varlığının doğa olayları ve doğadaki seslere özentiden meydana gelen algılama sisteminin bir dilden ikinci dile tamamıyla gelmesinin mümkün olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda taklidi kelime köklerinin fonosemantik göstergeleri ve onlardan türeyen fiillerin de yapısal yönden çok farklılığa uğramadığını, aynı veya yakın anlamda kullanıldığını esas aldığımızda, Kazak ve Moğol dillerindeki ortak taklidi kelimeler Türk-Moğol glottogenezinin birliğini ispat eden göstergelerin biri olabilecektir Aynı şekilde Türk-Moğol dillerinde bulunan bazı fonomorfolojik benzerlikler tipolojik özellik olamayacağı

gibi diller arasındaki kelime yapım şekillerinin değiş tokuşu, yani yapım eki düzeyindeki değiş tokuşlar çok ender rastlanan bir olaydır. Türk-Moğol dillerindeki fonomorfolojik ortaklıklar bu dillerin akrabalığına işaret eder, hem de bu olayın Türk dillerinde ve Moğol dilinde de hem kök hem ek düzeyinde görülmesi bu denklığın sırrının daha da derinlerde olduğuna işaret eder.” (Tüymebayev ve Yeskeyeva, 2017, s. 174).

Yüzyıllardır aynı coğrafyada birlikte yaşayan Kıpçak boylarından Kazak, Kırgız, Karakalpak, Nogay, Tatar ve Başkurt Türklerinin Moğol halklarıyla sürekli etkileşimde olması, diller arasında karşılıklı kelime alışverişinin sık sık gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu durum, zamanla ortak söz varlığının genişlemesine yol açmış ve bu dillerdeki kelime paralelliklerini tarihî ve genetik açıdan ayırt etmeyi zorlaştırmıştır (Tüymebayev, 2008, s. 7).

Kazak Türkçesinin Moğolcayla dil ilişkisini daha iyi kavramak için, tarihsel süreçteki bazı olaylara da kısaca değinmek gerekmektedir.

Tarihî kaynaklarda Kazak Türklerinin devlet oluşumu, XV. yüzyılda kurulan Kazak Hanlığı ile başlatılmaktadır. Bununla beraber, Kazak Hanlığının kökenleri, Orta Asya’nın kadim Türk devletlerinin mirası üzerine inşa edildiğini belirtmek gerekmektedir (Kumekov, 2007, s. 54). Günümüz Kazakistan toprakları, tarih boyunca, Batı Göktürk Kağanlığından başlayarak Türgiş, Karluk ve Karahanlı gibi birçok Türk devletlerinin önemli bir merkezi olmuştur (Baipakov, 2007, s. 13). Kazaklarla Moğollar arasındaki ilk teması kesin olarak tarihlendirmek bu anlamda oldukça zor gözükmektedir. Tarihî kaynaklarda, Moğol asıllı boylardan olan Kalmuk veya Cungar adıyla anılan Oyradların 1204 yılında Cengiz Han’ın idaresi altında yaşadıkları belirtilmektedir (Doğan, 2021, s. 67). Mevcut kaynaklara göre bu boylar, Kazak topraklarının doğu bölgesinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Kalan, 2008, s. 6).

Cengiz Han’ın Orta Asya’daki boyları birleştirmesiyle Moğolların ana yurtları günümüz Moğolistan toprakları dışındaki Sibiry, Kazakistan ve Doğu Türkistan’ın Türk halkları bir araya gelmiştir (Kadurbayev, 2007, s. 30-32).

Türk dilleri tarihinin seyri içinde Türk-Moğol temaslarına ve Moğol yayılımının dilsel etkilerine ilişkin Şçerbak, “*Bazı Moğol kabilelerin Orta Asya’ya göçü ve bugünkü Kazak, Kırgız ve diğer Türk halkalarının oluşumunda yer alması, onların dillerinde Sibiry’deki Türk dillerine kıyasla çok fazla etkili olmamıştır, yalnızca söz varlığının zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.*” şeklinde görüşünü ifade etmektedir (Şçerbak, 2019, s. 227).

XIII. yüzyılda yaşanan Moğol istilası, Kazaklar ve diğer Türk boyları üzerinde derin izler bırakarak, bölgedeki siyasi, sosyal ve kültürel dengeleri altüst etmiştir. Güney Kazakistan ve Ceyhun bölgeleri Moğolların egemenliği altına girmiştir (Kadurbayev, 2007, s. 33-34). Kıpçak boylarının siyasi birliğini bozan bu durum, bölgede yeni bir siyasi düzenin ortaya çıkmasına neden

olmuştur. Öte yandan Kıpçak kültürü ve kimliği, Moğol hâkimiyeti altında da varlığını korumuş ve zamanla Moğol kültürünün etkisiyle yeni bir sentez ortaya çıkmıştır. Bu kaynaşmanın Kazak toplumundaki etkileri ile ilgili Doğan şunları söylemektedir:

“Kazak halkı, Kazak topraklarında yerleşmiş olan eski aşiret ve toplulukların birleşmeleri sonucunda meydana gelmiştir. Bu toplulukların en önemlileri şunlardır. Üysünler, Kanglılar, Kıpçaklar, Dulatlar, Arınlar vd. 1219–1221 yıllarında Kazak toprakları Moğolların istilasına uğramıştır. Moğol istilası ülkenin üretimini inkıraza uğratmış, Kazak Ordalarını yüzlerce yıl geriye götürmüştür. Moğolların Kazak Ordalarını istila ettiği dönemde bir kısım göçebe Moğol aşiretleri Kazak topraklarında kalmışlardır. Türkçe konuşan yerel halk için bu aşiretler azınlık olarak kalmışlardır. Bu durum Kazak nüfusunun bir topluluk olarak meydana gelme sürecini yavaşlatmıştır. Ancak zamanla bu Moğollar yerel halkın dilini, kültürünü kabul ederek Kazaklar arasında erimişlerdir.” (Doğan, 2019, s. 21).

XIII. yüzyılın sonunda Cengiz Han’ın torunu Batu Han tarafından kurulan Altın Ordu Devleti, Kıpçak boylarının yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kurulmuştur. Bu durum, Kıpçak kültürünün Altınordu Devleti’nin kültürel yapısı üzerinde önemli bir etki bırakmıştır (Kumekov, 2007, s. 58).

Moğol yönetimi, Türk halklarını siyasi ve coğrafi olarak farklı devletlere ayırmakla kalmayıp, etnik yapılarında da değişikliklere neden olmuştur. Bu durum, Kıpçak Türklerinin bir araya gelmesini engellemiştir. Kıpçak Türklerinin dillerindeki ortak özellikler hem Kıpçak birliği döneminde hem de Altın Orda döneminde oluşmuştur. Altın Orda döneminde Moğolların Türkleşme süreci hızlanmış ve Kıpçak boyları içerisinde Türk kültürüne entegre olmalarına zemin hazırlanmıştır. XV. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise Altın Ordu Devleti’nin zayıflaması ve bölünmesi sonucu, Timur İmparatorluğu’nun etkisiyle Ebu’l-Hayr Hanlığının temelleri atılmıştır. Ancak Kazaklar, XVI. yüzyılın başlarında Ebu’l-Hayr Hanlığı hâkimiyetinden ayrılarak kuzeye doğru göç etmişlerdir (Doğan, 2021, s. 22-25; Devrisheva, 2022, s. 29-32). Kazak Türkleri, göç ettikleri Kazakistan topraklarında yaşayan Sibirya ve Moğol kökenli boylarla etkileşimde bulunmuş, kültürel ve genetik bir kaynaşma yaşanmıştır. Kazaklar XVI. yüzyıla kadar bu bölgede özgür bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak bu noktada, Cengiz Han’ın kurduğu Moğol İmparatorluğu’nun mirasının XV. ve XVIII. yüzyıllarda Kazak Hanlığı olmak üzere, Orta Asya, Sibirya, İdil Boyu, Kuzey Kafkasya ve Kırım’daki Türk devletlerinin siyasi ve kültürel yapılarında belirgin bir şekilde kendini göstermeye devam ettiğini söylemekte yarar vardır (Kadurbayev, 2007, s. 34). Kazak Türkçesindeki Orta Moğolca kökenli kelimeler, Moğolcanın en eski katmanını oluşturur. Moğol İmparatorluğu’nun mirası ve tarihsel süreci göz önüne alındığında, Moğol dili, Kazaklar ve diğer Türk halklarının dilleri üzerinde önemli bir etki bıraktığı görülmektedir.

II. ARAPÇA-FARŞÇA-MOĞOLCA ALINTI KELİMELERDE SES DEĞİŞMELERİ

1. Ünlü Değişmeleri

Ünlü değişimi, ünlülerin ünlülere veya ünsüzlerin ünlülere çeşitli seslik nedenlerle yaptığı etki neticesinde bir ünlünün niteliğinin değişmesi olayıdır (Korkmaz, 2023, s. 239). Ünsüzlerin ünlüler üzerindeki etkisi veya çeşitli seslik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ünlü değişimleri, *ünlü kalınlaşması, ünlü incilmesi, ünlü daralması, ünlü genişlemesi, ünlü düzleşmesi, ünlü yuvarlaklaşması* şeklinde görülür. Kazak Türkçesindeki alıntı kelimelerde, bahsi geçen bu ünlü değişmelerinin yanı sıra, *uzun ünlülerin kısalması, telafi türemesi, ünlü düşmesi* ve *ünlü türemesi* şeklinde ses olayları da meydana gelmiştir. Çalışmada ele alınan alıntı kelimelerde görülen ünlü değişimleri şunlardır:

1.1. Uzun ünlülerin kısalması

Ünlü kısalması, normal uzunluktaki ünlülerin boğumlanma sürelerinden daha kısa bir sürede boğumlanması olayı şeklinde tanımlanır (Korkmaz, 2023, s. 241). Kazak Türkçesinde uzun ünlü bulunmamakla birlikte, Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlülerin düzenli olarak kıaldığı görülmüştür. Konuyla ilgili olarak Eker, Eski Kıpçak Türkçesinde asli uzunlukların bugün çağdaş Türk yazı dillerinde görülmediğini, bunların ancak tarihî metinler aracılığıyla takip edilebileceğini belirtmektedir (Eker, 1998, s. 44). Arapça ve Farsçadan Kazak Türkçesine geçen kelimelerde uzun ünlülerin kısalması, en sık rastlanan ses değişimlerinden biridir.

1.1.1. /ā/ > /a/ değişmesi

Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde bulunan /ā/ ünlüsü, Kazak Türkçesinde kısalarak /a/ ünlüsüne dönüşmüştür. Bu dönüşüm hem kelime başında hem kelime içinde hem de kelime sonunda düzenli bir şekilde gerçekleşmiştir. Diğer ünlü kısaltmalarıyla kıyaslandığında /ā/ > /a/ değişmesinin daha yaygın olarak gerçekleştiği görülmüştür.

1.1.1.1. Ar. /ā-/; Far. /ā-/; Far.+Ar. /ā-/ > Kzk. /a-/

Kelime başında: Far. ābādān (آبادان) > abadan; Far. ābād (آباد) > abat; Far. āb-ı rū(y) (آبروی) > abıyır; Far. āb-ı rū(y) (آبروی) > abıroy; Far.+Ar. āb-ı hayāt (آب حیات) > abılxayat; Ar. ādem (آدم) > adam; Ar.+Far. ādem-zād (آدم زاد) > adamzat; Far. āzār (آزار) > azar; Far. āzād (آزاد) > azat; Far. āyīne (آينه) > ayna; Ar. āḥiret (آخرة) > aqiyret; Far. āḥūr (آخور) > aqır (I); Ar. āḥir (آخر) > aqır (II); Ar. āḥiret (آخرة) > aqiret; Ar. āḥir-zamān (آخر زمان) > aqırzaman; Far. ālūča (الوجه) > alşa; Ar. āfet (آفت) > apat; Far. āf-tāb (آفتاب) > aptap; Ar. ‘ār (عار) > ar; Far. ārāy (آرای) > aray; Far. ārzū (آرزو) > arzuw (I-II); Far. āsmān (آسمان) > aspan; Far. āstāne (آستانه) > astana; Far. āster (آستر) > astar; Ar. ‘āṣī (عاصی) > ası; Ar. ‘āṣīq (عاشق) > asıq; Far. ārdāle (آرداله) > atala; Ar. ‘avām (عوام) > awam; Ar. āmīn (آمین) > äwmiyn; Far. āhūnd (آخوند) > axun; Ar. ‘āṣūrā (عاشوراء) > aşura; Far. āṣnā (آشنا) > aşına; Ar. āyet (آيت) > ayat; Ar. āyetü'l-kursī (آية الكرسي) > ayatulkürsi

1.1.1.2. Ar. /-ā-/; Far. /-ā-/; Ar.+Far. /-ā-/; Far.+Ar. /-ā-/ > Kzk. /-a-/

Kelime içinde: Ar. ḥāfiz (خافظ) > abız; Far. ābādān (آبادان) > abadan; Far. ābād (آبد) > abat; Far.+Ar. āb-ı ḥayāt (آب حیات) > abıl xayat; Ar. ḥalāl (حلال) > adal; Ar.+Far. ḥalāl zāde (حلال زاده) > adalzada; Ar. i' lān (اعلان) > aḡlan; Ar.+Far. ādem-zād (آدم زاد) > adamzat; Ar.+Ar. ādemī (آدمی) > adamiy; Ar. ḥācc (حاج) > xaj; Ar. ezān (اذان) > azan; Ar.+Far. 'azā'-nāme (عزاء نامه) > azanama; Ar. 'azāb (عذاب) > azap; Far. āzār (آزار) > azar; Far. āzād (آزاد) > azat; Far. ejdehā (اژدها) > aydahar; Ar. ḥayvān (حيوان) > aywan; Ar. ḥayvānāt (حيوانات) > aywanat; Ar.+Far. ḥayvān-ḥāne (حيوان خانه) > aywanxana; Ar. aḥbār (اخبار) > aqpar; Ar. āḥir-zamān (آخر زمان) > aqır zaman; Ar.+Far. Allāh-yār (الله يار) > aldiyar; Ar. Allāh (الله) > Alla; Ar. Allāhu ekber (الله أكبر) > Allawakbar; Ar. elmās (الماس) > almas; Ar. elvān (الوان) > alwan; Ar. emān (امان) > aman; Ar. emānet (امانت) > amanat; Far. anbār (انبار) > ambar; Far. enār (انار) > anar; Far. enār-gul (انار گل) > anargül; Far. encām (انجام) > anjam; Ar. enšār (انصار) > ansar; Ar. enhār (انهار) > anḡar; Far. āf-tāb (آفتاب) > aptap; Far. āray (آرای) > aray; Ar. 'araḡ-ḡimār (عرق قمار) > araqqumar; Ar.+Far. 'araḡ-bāz (عرق باز) > araqpaz; Ar. ḥarām (حرام) > aram; Ar.+Far. ḥarām zāde (حرام زاده) > aramzada; Ar. erbāb (اریاب) > arba; Far. erzān (ارزان) > arzan; Far. ermān (ارمان) > arman; Ar. ervāḥ (ارواح) > aruwaq; Far. ervāne (اروانه) > aruwana; Ar. esāsī (اساسی) > asasiy; Far. āsmān (آسمان) > aspan; Ar. esbāb (اسباب) > aspa; Ar.+Far. esbāb-kār (اسباب کار) > aspapker; Ar. es-selām 'aleykum (السلام علیکم) > assalawmaḡalaykum; Far. āstāne (آستانه) > astana; Ar. estaḡfirullāh (استغفر الله) > astapıralla; Ar.+Far. aṣīl zāde (اصیل زاده) > asılzada; Ar. eṭṭrāf (اطراف) > atrap; Ar. evān (اوان) > awan; Ar. evḡāt (اوقات) > awqat; Ar. evṣāf (اوصاف) > awsapı; Ar. aḡlāḡ (اخلاق) > axlaq; Ar. aḡvāl (احوال) > axuwal; Ar. ḥaṣerāt (حشرات) > aṣarat; Ar. 'iyān (عیان) > ayan (I-II); Ar. 'ayyār (عیار) > ayar; Ar. ebyāt (ابیات) > ābiyat; Ar.+Far. ḥads-nāme (حدس نامه) > ādisnama; Ar.+Far. ḥācet-ḡāne (حاجت خانه) > ājetxana; Ar. hezl-ḡimār (هزل قمار) > āzilqumar; Ar. 'iyāl-ḡimār (عیال قمار) > āyelqumar; Far. hemān (همان) > āman; Far. hemyān (همیان) > āmiyan; Ar.+Far. āheng-ḡimār (آهنگ قمار) > ānqumar; Far. āheng-bāz (آهنگ باز) > ānpaz; Ar.+Far. hengāme-ḡimār (هنگامه قمار) > āḡgimequmar; Far. efsāne (افسانه) > āpsana; Ar.+Far. her-dā'im (هر دائم) > ārdayım; Ar. ervāḥ (ارواح) > eruwaq; Ar. bāb (باب) > bab; Ar. bābusselām (باب السلام) > babussalam; Ar. begāṣ (بغا) > baḡaz; Far. bāḡ-bān (باغبان) > baḡban; Far. bāḡistān (باغستان) > baḡistan; Far. pāde (پاده) > bada (I); Far. bāde (باده) > bada (II); Far. bādām (بادام) > badam; Far. bāde-furūṣ (باده فروش) > badapuriṣ; Far. bednām (بد نام) > badnam; Far. bād-reng (باد رنگ) > badıran; Far. bāc (باج) > baj; Far. bāc-ḡīr (باجگیر) > bajger; Far. bāc-ḡāne (باج خانه) > bajıxana; Far. bāzār (بازار) > bazar; Far. bāzār-keṣ (بازار کش) > bazarkeṣ; Far. bāzergān (بازرگان) > bazarqan; Far. pāy-ı taḡt (پایتخت) > baytaq; Far. bādencān (بادنجان) > baklajan; Far. bāḡ (باغ) > baq (I); Ar. baḡḡāl (بقال) > baqal; Ar. bāḡī (باقی) > baqiy; Ar.+Ar. baḡt-ḡimār (بخت قمار) > baqqumar; Far. baḡtiyār (بختیار) > baqtiyar; Ar.+Ar. bā-ḡuvvet (با قوت) > baquwat; Far. bāḡḡe (باغچه) > baqṣa; Ar. fāl (فال) > bal; Ar.+Far. fāl-ger (فال گر) > balger; Ar. bāliḡ (بالغ) > baliyḡ; Far. pehlevān (پهلوان) > baluwan; Far. bāmdād (بامداد) > bamdat; Far. bānū (بانو) > banuw; Far. bāb (باب) > bap (I-II); Far. berāber (برابر) > barabar; Far. ber-bād (بر باد) > barbat; Ar. fātiḡa (فاتحه) > bata; Ar.+Far. fātiḡa-ḡūy (فاتحه گوی) > batagöy; Ar. fātiḡa (فاتحه) > batiyqa; Ar. bāṭin (باطن) > batiyn; Far. pād-ṣāḡī (پادشاهی) > batsayı; Ar. bāṭıl (باطل) > batıl; Ar. bāṭın (باطن) > batın; Far. bāḡ (باغ) > baw; Far. baḡtiyār (بختیار) > baxtiyar; Far. bahār (بهار) > bahar; Far. bihzād (بہزاد) > bahza; Far. pāḡe-pāy (پاچه پای) > baṣpay; Far. beyābān (بیابان) > bayaban; Ar. beyān (بیان) > bayan; Ar. belā'-ḡimār (بلاء قمار) > bālequmar; Ar.+Ar. bī-beyān (بی بیان) >

beybayan; Far. bī-cā (بیجا) > beyjay; Far.+Ar. bī-karār (بی قرار) > beyqarar; Far.+Ar. bī-ḥisāb (بی حساب) > beyqiysap; Far.+Ar. bī-melāl (بی ملال) > beymalal; Far. bī-namāz (بینماز) > beynamaz; Far.+Ar. bī-fā'ide (بی فائده) > beypayda; Far.+Ar. bī-ferāset (بی فراست) > beyparasat; Far.+Ar. bī-sevād (بی سواد) > beysawat; Far.+Ar. bī-siyāset (بی سیاست) > beysayasat; Far.+Ar. bī-tāqat (بی طاقت) > beytağat; Far.+Ar. bī-hāl (بی حال) > beyxal; Far. bī-çāre (بیچاره) > beyşara; Far. biyābān (بیابان) > biyaban; Far.+Ar. bībī-fātuma (بی بی فاطمه) > biybatpa; Far. bīzār (بیزار) > biyzar; Far.+Ar. bī-ḥisāb (بی حساب) > biyqiysap; Far.+Ar. bī-'ilāc (بی علاج) > biylaj; Ar. billāhi (بِالله) > billahiy; Ar. binā'en (بناءً) > biynaän; Far.+Ar. bī-naẓīr (بینظر) > biynazir; Far. bī-nāme (بی نامه) > biynama; Far. bī-namāz (بینماز) > biynamaz; Far.+Ar. bī-vefā' (بیوفا) > biyopa; Far.+Ar. bī-ferāset (بی فراست) > biyparasat; Far.+Ar. bī-sā'at (بی ساعت) > biysağat; Far. bī-tāb (بی تاب) > biytap; Far.+Ar. bī-hāl (بی حال) > biyxal; Far. būstān (بوستان) > bostan; Ar. burāḳ (براق) > burak; Far. bulbulistān (بلبلستان) > bulbulstan; Far. birāder (برادر) > biradar; Far. gul-zār (گلزار) > gülzar; Far. gulistān (گلستان) > gülstan; Far. gumān (گمان) > gūman; Ar. 'ād (عاد) > ġad; Ar. 'adāvet (عداوت) > ġadawat; Ar. 'ādil (عادل) > ġadil; Ar. 'acā'ib (عجائب) > ġajayıp; Ar. ġazavāt (غزوات) > ġazawat; Ar. ġāzī (غازی) > ġazı; Ar. 'azrā'īl (عزرائیل) > ġazırayıl; Ar. ġā'ib (غائب) > ġayıp (I); Ar.+Far. ġā'ib-pīr (غائب پیر) > ġayıppir; Ar. 'aḳā'id (عقائد) > ġaqayd; Ar. 'aḳliyyāt (عقليات) > ġaqliyat; Ar. 'aleyhisselām (عليه السلام) > ġalayıssalam; Ar. 'ālem (غالم) > ġalam; Ar. 'alāmet (علامت) > ġalamat; Ar. 'ālī (عالی) > ġaliy; Ar. ġāfil (غافل) > ġapıl; Ar. ġār (غار) > ġar; Ar. ġarābet (غرابت) > ġarabat; Ar. 'araṣāt (عرصات) > ġarasat; Ar. 'arrāf (عراف) > ġaraf; Ar.+Far. 'arż-nāme (عرض نامه) > ġarıznama; Ar.+Far. ġarīb-ḥāne (غریب خانه) > ġaripxana; Ar. 'āşī (عاصی) > ġası; Ar.+Far. 'aşr-nāme (عصر نامه) > ġasırnama; Ar. 'āşıḳ (عاشق) > ġaşıq; Ar. ġāyet (غایت) > ġayat; Ar. 'ibādet (عبادت) > ġiybadat; Ar. 'ibāre (عباره) > ġiybara; Ar. 'ibād (عباد) > ġiybat; Ar.+Far. 'ibret-nāme (عبرت نامه) > ġiybratnama; Ar. ġilmān (غلمان) > ġilman; Ar. 'imāret (عمارت) > ġiymarat; Ar. 'ināyet (عنایت) > ġiynayat; Ar. 'iṣyān (عصیان) > ġiysiya; Ar. ġulām (غلام) > ġulam; Ar.+Far. 'umr-nāme (عمر نامه) > ġumırnama; Ar. 'uṭarid (عطارد) > ġutariyd; Ar.+Far. 'ilm-bāz (علم باز) > ġılımpaz; Ar.+Far. ṭabl-bāz (طبل باز) > dabilpaz; Ar. deccāl (دجال) > dajal; Ar. dā'im (دائم) > dayım; Ar. dā'imī (دائمی) > dayımı; Far. dāğ (داغ) > daq; Far. dālān (دالان) > dalan; Far. tenbān (تنبان) > dambal; Ar. dā'ī-molla (داعی ملا) > damolla; Far. dāne (دانه) > dana (I); Far. dānā (دانا) > dana (II); Far. dānā-gūy (دانا گوی) > danagöy; Far. dānişmend (دانشمند) > danişpan; Far. dār (دار) > dar; Far. der-āmed (درآمد) > daramat; Far. dervāze (دروازه) > darbaza; Far. dārū (دارو) > daruw; Far. dārçın (دارچین) > darşın; Far. destān (دستان) > dastan; Far. destār-ḥān (دستارخان) > dastarqan; Far. dād (داد) > dat; Far. dād-ḥāh (داد خواه) > datqa; Ar.+Far. ṭabl-bāz (طبل باز) > dawılpoz; Ar. ṭayyār (تیار) > dayar; Ar.+Far. ṭā'm-ḥāne (طعام خانه) > dāmxana; Ar.+Far. ṭahāret-ḥāne (طهارت خانه) > dāretxana; Far. dārüger-ḥāne (دارو گر خانه) > dārigerxana; Ar.+Far. dersḥāne (درسخانه) > dārisxana; Far. dārūḥāne (داروخانه) > dārixana; Far. dād-nāme (داد نامه) > dātnama; Ar.+Far. devlet-ḥāne (دولت خانه) > dāwletxana; Far. dihdār (ده دار) > degdar; Ar. dellāl (دلال) > deldal; Ar.+Far. derk-nāme (درک نامه) > dereknama; Far. dīvān (دیوان) > diyvan; Far. dīdār (دیدار) > diydar; Far. dihgān (دهگان) > diyqan; Ar. dīnār (دینار) > dinar; Far. dīvān (دیوان) > diywan; Far. dīvāne (دیوانه) > diywana; Ar.+Far. du'a'-ger (دعاء گر) > duwager; Ar.+Far. du'a'-gūy (دعا گوی) > duwagöy; Ar.+Far. du'a'-keş (دعاء کش) > duwakeş; Far. dīvār (دیوار) > duwal; Far. dīvān (دیوان) > duwan; Far. dotār (دوتا) > dutar; Far. duşmān (دشمنان) > duşpan; Far. dūr-ü-dirāz (دور و دراز) > dūrdaraz; Far. dil-dār (دلدار) > dildar; Ar.+Far. dīndār (دیندار) > dindār; Ar. i'lān (اعلان) > eġlan; Ar.+Far. ḥisāb-dār (حسابدار) > esepdar; Ar.+Far. ḥisāb-bāz (حساب)

> *eseppaz*; Ar.+Far. *ism-nāme* (اسم نامه) > *esimnama*; Far. *yābānī* (یابانی) > *jabayı*; Ar. *cebbār* (جبار) > *jabbar*; Far. *yeḥ-dān* (بخدان) > *jaḡdan*; Far. *yād* (یاد) > *jad*; Far. *yādnāme* (یاد نامه) > *jadnama*; Far. *cādū* (جادو) > *jadı*; Far. *yād-gār* (یادگار) > *jadiger*; Far. *cādū-gūy* (جادو گوی) > *jadıgöy*; Ar.+Far. *cezā'-ger* (جزاء گر) > *jazager*; Far. *yezdān* (یزدان) > *jazgan*; Ar. *cihāz* (جهاز) > *jazı*; Far. *cāy* (جای) > *jay*; Far. *cāynamāz* (جای نماز) > *jaynamaz*; Ar. *yākūt* (یاقوت) > *jaqut*; Far. *cām* (جام) > *jam* (I); Ar. *cemā'at* (جماعت) > *jamaḡat*; Ar. *cemāl* (جمال) > *jamal*; Far. *cān* (جان) > *jan*; Ar. *cenāb* (جناب) > *janab*; Ar. *cenāze* (جنازه) > *janaza*; Far. *cencāl* (جنگال) > *janjal*; Far. *cencālgūy* (جنگال گوی) > *janjalqoy*; Far. *cān-cān-āver* (جان جان آور) > *jan-januwar*; Far. *cānkeş* (جان کش) > *jankeş*; Far. *cān-ser* (جان سر) > *jansar*; Ar.+Far. *cānteslīm* (جان تسلیم) > *jantāsılim*; Far. *cān-āver* (جان آور) > *januwar*; Far. *yābān* (یابان) > *japan*; Ar. *cebbār* (جبار) > *jappar*; Far. *yār* (یار) > *jar* (I); Far. *cār* (جار) > *jar* (II); Ar. *yā-ramazān* (یا رمضان) > *jarapazan*; Far. *yārān* (یاران) > *jaran*; Ar. *cāriye* (جاریه) > *jariya* (II); Far. *cār-nāme* (جار نامه) > *jarnama*; Far. *yāsemīn* (یاسمین) > *jasmin*; Ar. *yā-sin* (یس) > *jasın*; Ar. *cevāb* (جواب) > *jawap*; Ar.+Far. *cevāb-kār* (جواب کار) > *jawapker*; Far. *cihān* (جهان) > *jahan*; Far. *cihān-gīr* (جهانگیر) > *jahanger*; Ar.+Far. *yetīm-hāne* (یتیمخانه) > *jetimxana*; Ar. *cināyet* (جنایت) > *jiynayat*; Ar. *zerāfe* (زرافه) > *jiyraf*; Ar. *cihād* (جهاد) > *jiyhad*; Ar. *cihāz* (جهاز) > *jiyhaz*; Far. *cihān* (جهان) > *jiyhan*; Far. *cihān-gīr* (جهانگیر) > *jiyhanger*; Far. *cuvāl-dūz* (جوالدوز) > *juwaldız*; Far. *zāde* (زاده) > *zada*; Far. *zād* (زاد) > *zadı*; Ar. *zāyi'* (ضایع) > *zayıḡı*; Ar. *zāhir* (ظاهر) > *zayır*; Ar. *ḡalāl* (ضلال) > *zalat*; Ar. *zālīm* (ظالم) > *zalım*; Ar. *zamān* (زمان) > *zaman*; Ar. *zamāne* (زمانه) > *zamana*; Ar. *sā'at* (ساعت) > *zamat*; Ar. *za'ferān* (زعفران) > *zapıran*; Far. *zār* (زار) > *zar*; Far. *zərbāf* (زرباف) > *zarbap*; Far. *zerdāb* (زرداب) > *zardap*; Ar. *zāt* (ذات) > *zat*; Ar. *zātūyye* (ذاتیّه) > *zatiya*; Ar. *zevāl* (زوال) > *zawal*; Ar. *zāhir* (ظاهر) > *zahir*; Ar. *zāyi'* (ضایع) > *zaya*; Ar.+Far. *zen-ṭalāk* (زن طلاق) > *zāntalaq*; Ar.+Far. *zār-'azāb* (زار عذاب) > *zārezep*; Ar. *zevāl* (زوال) > *zāwal*; Ar. *zū-zāt* (نو ذات) > *zāwzat*; Ar. *zekāt* (زکات) > *zeket*; Far. *zergerhāne* (زرگر خانه) > *zergerxana*; Ar. *ziyāde* (زیاده) > *ziyad*; Ar.+Far. *zinā'-kār* (زیناکار) > *zinaqor*; Far. *zinhār* (زینهار) > *zinhar*; Far. *ziyān* (زیان) > *ziyan*; Far. *ziyānkār* (زیانکار) > *ziyanker*; Ar. *ziyāfet* (ضیافت) > *ziyapat*; Ar.+Far. *ziyaret-hāne* (زیارت خانه) > *ziyaratxana*; Ar. *ziyāde* (زیاده) > *ziyat*; Ar. *zūlmāt* (ظلمات) > *zulmat*; Ar. *zūl-feḡār* (نو الفقار) > *zulpqar*; Ar. *zūl-celāl* (نو الجلال) > *zūljālāl*; Far. *zemistān* (زمستان) > *zımıstan*; Far. *zindān* (زندان) > *zından*; Ar.+Far. *zıkr-hāne* (ذکرخانه) > *zikırxana*; Far. *sumpāre* (سمپاره) > *zimpara*; Ar. *i'tikād* (اعتقاد) > *iyḡdiyqat*; Ar. *i'lān* (اعلان) > *iyḡlan*; Ar. *idāre* (اداره) > *iydara*; Ar. *icāz* (ایجاز) > *iydjaz*; Ar. *icāzet* (اجازت) > *iyjzatzat*; Ar. *ictihād* (اجتهاد) > *iyjdahatzat*; Ar. *izāfet* (اضافت) > *iyzafetzat*; Ar. *ikrām* (اکرام) > *iyqram*; Ar. *ikrār* (اقرار) > *iqrar*; Ar. *i'tikād* (اعتقاد) > *iyqtiyqatzat*; Ar. *ilāhī* (الهی) > *illahiy*; Ar. *iltifāt* (التفات) > *iltiypatzat*; Ar. *iltimās* (التماس) > *iltimas*; Ar. *ilhād* (الحاد) > *ilxad*; Ar. *ilhām* (الهام) > *ilxam*; Ar. *imām* (امام) > *imam*; Ar. *īmān* (ایمان) > *iyman*; Ar. *īmān-'ibādet* (ایمان عبادت) > *iymanḡiybadatzat*; Ar. *īmān-ṣarṭ* (ایمان شرط) > *iymanḡarṣarṭ*; Ar. *inābet* (انابت) > *inyabat*; Ar. *in'ām* (انعام) > *inḡam*; Ar. *insān* (انسان) > *insan*; Ar. *insāniyyet* (انسانیت) > *insaniyyatzat*; Ar. *in-ṣāa'llāh* (ان شاء الله) > *inṣalla*; Ar. *irāde* (اراده) > *iyrada*; Ar. *islām* (اسلام) > *islām*; Ar. *islāmī* (اسلامی) > *islamiy*; Ar. *isrāfīl* (اسرافیل) > *israfıl*; Ar. *istiṣlāh* (استصلاح) > *istislax*; Ar. *istiḡhāre* (استخاره) > *istiyxara*; Ar. *istiḡhrāc* (استخراج) > *istixraj*; Ar. *istiḡsān* (استحصان) > *istixsan*; Ar. *i'tikād* (اعتقاد) > *iytiykad*; Ar. *i'tikāf* (اعتکاف) > *iytiykaf*; Ar. *ittifāḡ* (اتفاق) > *ittiyfaq*; Ar. *ittihād* (اتحاد) > *ittiyxad*; Ar. *ifrāt* (افراط) > *ifrat*; Ar. *iftār* (افطار) > *iftar*; Ar. *iḡhrām* (احرام) > *ixram*; Ar. *iḡsān* (احسان) > *ixsan*; Ar. *iḡṭilāl* (اختلال) > *ixtilal*; Far. *iṣān* (ایشان) > *iyṣan*; Ar. *iṣāre* (اشارة) > *iyṣara*; Ar. *iṣārāt* (اشارات) > *iyṣarat*; Ar. *kātib* (کاتب) > *katib*; Ar. *kāhin* (کاهن) > *kaxiyn*; Ar. *kezzāb* (کذاب) > *kāzzap*; Ar. *kelām* (کلام) > *kālam*; Ar.

keffāret (كفارت) > kăparat; Ar. kebāb (كباب) > kăwap; Far. kefterhāne (کفتر خانه) > kefterxana; Ar.+Far. keffīl-zāt (كفيل ذات) > kepilzat; Far. kār-hāne (کار خانه) > kerxana; Ar. keşāfet (کشف) > kesapat; Ar. kulliyyāt (کليات) > kulliyyat; Far. kulāh-pāre (کلاه پاره) > külāpara; Far. günāhkār (گناهکار) > kūnākar; Far. koncāle (کنجاله) > kūnjara; Ar. keffāret (كفارت) > kīparat; Far. giriftār (گرفتار) > kīriptar; Ar. kitābī (کتابی) > kitabi; Ar. kitāb (کتاب) > kitap; Ar. kitāb-ķimār (کتاب قمار) > kitapqumar; Ar.+Far. kitāb-hāne (کتاب خانه) > kitapxana; Ar. qabāhat (قباحت) > qabağat; Ar. qābiliyyet (قابلیت) > qabile; Ar.+Far. qabr-hāne (قبر خانه) > qabirxana; Far. kāğaz (کاغذ) > qağaz; Ar.+Far. kāğaz-ķimār (کاغذ قمار) > qağazqumar; Far. kāğaz-bāz (کاغذ باز) > qağazbaz; Ar. kâ'ide (قاعده) > qağyda; Ar. qādī (قاضی) > qadi; Ar. hācc (حاج) > qajı; Ar. qazā' (قضاء) > qaza; Far. hāzān (خزان) > qazan; Ar.+Far. qazā'-nāme (قضاء نامه) > qazanama; Ar. ġazavāt (غزوات) > qazat; Ar. qādī (قاضی) > qazi; Ar. qādī (قاضی) > qazı (I); Ar. ġāzī (غازی) > qazı (II); Ar. hāzır (حاضر) > qazır; Ar. hāyran (حیران) > qayran; Ar. hāyvan (حیوان) > qaywan; Ar. qā'il (قائل) > qayıl; Ar. qā'im (قائم) > qayım; Ar. hālā'ik (خلائق) > qalayıq; Ar.+Far. qālem-terāş (قلمتراش) > qalamtaraş; Ar. hālāş (خلاص) > qalas; Far. qālī (قالی) > qalı; Ar. qālīb (قالب) > qalıp; Ar. hālīş (خالص) > qalı; Far. hām (خام) > qam (I); Ar. qāmet (قامت) > qamat; Ar. qanā'at (قناعت) > qanağat; Ar. ġarār (غرار) > qanar; Far. kānd (قند) > qant; Ar. ġāfil (غافل) > qapıl; Far. h'ār (خوار) > qar; Ar. hārācāt (خراجات) > qarajat; Ar. qārār (قرار) > qarar; Ar. qārī' (قارئ) > qariy; Ar.+Far. qarż-dār (قرض دار) > qarızdar; Ar. qāşāb (قصاب) > qasap; Ar.+Far. qāşāb-hāne (قصابخانه) > qasapxana; Ar. hāşşiyet (خاصیت) > qasiyet; Ar. qūherāt (قهرات) > qaharat; Far. qahramān (قهرمان) > qaharman; Ar. 'ayyār (عیار) > qayar; Ar. qirā'at (قرائت) > qiyrağat; Ar.+Far. qirā'at-hāne (قراأتخانه) > qiyratxana; Far. ġiyāh (گیاه) > qiyāq; Ar. hāyāl (خیال) > qiyal; Ar. hāyālī (خیالی) > qiyaliy; Ar. qiyāmet (قیامت) > qiyamet; Ar. hīyānet (خیانت) > qiyanat; Ar.+Far. hīyānet-kār (خیانتکار) > qiyantker; Ar. qiyāfet (قیافت) > qiyapat; Far. hīyār (خیار) > qiyar; Ar. qiyās (قیاس) > qiyas (I-II); Far. ġūze-pāye (گوزه پایه) > qozapaya; Ar.+Far. qible-nāme (قبلة نامه) > qubılanama; Far. hūdāyī (خدایی) > qudayı; Far. hūdāvendgār (خداوندگار) > qudawendker; Ar.+Far. huccet-hāne (حجت) > qujatxana; Ar. ķimār (قمار) > qumar (I-II); Ar.+Far. ķimār-bāz (قمار باز) > qumarpaz; Ar.+Far. ķimār-hāne (قمارخانه) > qumarxana; Ar. qur'ān (قرآن) > quran; Ar. qurbān (قربان) > qurban; Ar. quttāb (قتاب) > quttab; Far. hoş-dār (خوش دار) > quştar; Ar. ġilāf (غلاف) > qınap; Ar. qirā'at (قرائت) > qirağat; Far. hār-vār (خروار) > qıruwar; Ar. qışāş (قصاص) > qısas; Ar.+Far. la'net-nāme (لعنت نامه) > lağnatnama; Ar. 'ilāc (علاج) > laj; Ar. lāzim (لازم) > lazım; Far. lāy (لای) > lay; Ar. lāyik (لایق) > layıq; Ar. lā'im (لائم) > layım; Far. lāle-gul (له گل لا) > lalagül; Ar. libās (لباس) > lapas; Ar. leţāfet (لطافت) > latafat; Ar. levāzim (لوازم) > lawazım; Ar. lezzet-ķimār (لذت قمار) > lāzzatqumar; Ar. libās (لباس) > lıpa; Ar. meħāzin (مخازن) > magazin; Ar. ma'ārif (معارف) > mağarif; Ar. ma'lūmāt (معلومات) > mağlumat; Ar.+Far. ma'lūmāt-nāme (معلومات نامه) > mağlumatnama; Far. mādē (ماده) > mada; Ar.+Far. medh-nāme (مدح نامه) > madaqnama; Ar. mecāzī (مجازی) > majazi; Ar. mecāl (مجال) > majal; Ar. mizāc (مزاج) > mazaj; Ar. muzāh (مزا) > mazaq; Ar. mezālīm (مظالم) > mazalim; Ar. mezār (مزار) > mazar; Ar. mezārāt (مزارات) > mazarat; Ar. meydān (میدان) > maydan; Ar.+Far. meydān-ger (میدان گر) > maydanger; Far. meyhāne (میخانه) > mayxana; Ar. mekāl (مقال) > maqal; Ar. maķāle (مقاله) > maqala; Ar. maķām (مقام) > maqam; Ar. maħlūķāt (مخلوقات) > maqluqat; Ar. miħrāb (محراب) > maqırap; Ar. māl (مال) > mal; Far. māle (ماله) > mala; Ar. melāmet (ملامت) > malamat; Ar. mansib-ķimār (منصب قمار) > mansapqumar; Ar. mercān (مرجان) > marjan; Ar. mārūt (ماروت) > martuw; Ar. bisāt (بساط) > masatı; Far. peşeħāne (پشه خانه) > masaxana; Ar. mātem (ماتم) > matam; Ar. maţbū'āt (مطبوعات) > matbuğat; Far. māhūt

(ماهوت) > mawit; Ar. meşāyih (مشايخ) > maşayıq; Ar. muştēhāt (مشتهات) > maştahat; Ar.+Far. meclis-ḥāne (مجلس خانه) > mājilixana; Ar.+Far. meyt-ḥāne (میت خانه) > māyitxana; Ar.+Far. melik-zāde (ملیک زاده) > mālīkzada; Ar. maṭbū'āt (مطبوعات) > mātbuğat; Far. mihmān (مهمان) > meyman; Far. mihmān-ḥōr (مهمان خور) > meymanqor; Far. mihmān-serāy (مهمانسرای) > meymansaray; Far. mihmān-ḥāne (مهمانخانه) > meymanxana; Far. mihr-bān (مهربان) > meyirban; Ar. mīkā'il (میکائیل) > mekayil; Far. bengī-dīvāne (بنگی دیوانه) > meṇduwana; Ar. mi'rāc (معراج) > miğraj; Ar. mizāc (مزاج) > miyzaj; Ar. mīzān (میزان) > miyzam (I); Ar. nīzām (نظام) > miyzam (II); Ar. mīzān (میزان) > miyzan (I-II); Ar. mīkā'il (میکائیل) > miykael; Ar. mi'mār (معمار) > miymar; Ar. menāre (مناره) > miynaret; Ar. mīrās (میراث) > miyras; Ar.+Far. mīrās-ḥōr (میراث خور) > miyrasqor; Ar. mīšāk (میثاق) > miysaq; Far. mīve-zār (میوه زار) > miywazar; Ar. mihrāb (محراب) > mixrab; Ar. muvāfiq (موافق) > muwapiq; Ar. mustecāb (مستجاب) > mustajab; Ar. miqdār (مقدار) > muğdar; Ar.+Far. miqdār-nāme (مقدار نامه) > muğdarnama; Ar. muḳavvā (مقوا) > muqaba; Ar. muḥtāc (محتاج) > muqtaj; Ar. munāzara (مناظره) > munazar; Ar. munāfese (منافسه) > munapas; Ar. menāre (مناره) > munara; Ar. munāsib (مناسب) > munasiyb; Ar. munāfiq (منافق) > munafiq; Far. murdār (مردار) > mundar; Ar.+Far. mīrās-ger (میراث کار) > murager; Ar. murād (مراد) > murat; Ar.+Far. murād-kār (مراد کار) > muratker; Ar. musāmaḥa (مسامحه) > musamaxa; Ar. mustecāb (مستجاب) > mustajap; Ar. mustezād (مستزاد) > mustazat; Ar.+Far. muslimān (مسلمان) > musılman; Ar. muṭāla'a (مطالعه) > mutalağa; Ar. muḥābir (مخابر) > muxabiy; Ar. muhācir (مهاجر) > muxadjir; Ar. muḥākeme (محاکمه) > muxakama; Ar. muḥāfaẓa (محافظه) > muxafaza; Ar.+Far. muḥīṭ-nāme (محیط نامه) > muxiytnama; Ar. mihrāb (محراب) > muxrab; Ar. muḥtāriyyet (مختاریت) > muhtariyat; Ar. muhācir (مهاجر) > muhajiyr; Ar. muşāvere (مشاوره) > muşawarat; Ar. muştāk (مشتاق) > muštaq; Far. me-bādā (مبادا) > mübada; Ar. mubārek (مبارک) > mübarak; Ar. mubāḥ (مباح) > mübax; Ar. munāfiq (منافق) > münafiyq; Far. mord-ḥāne (مرد خانه) > mürdexana; Ar.+Far. musāfir-ḥāne (مسافر خانه) > müsāpirxana; Ar. mişāl (مثال) > misal (I-II); Ar. mişkāl (مِثْقَال) > misqal; Ar. munācāt (مناجات) > minajat; Ar.+Far. munācāt-ḥāne (مناجات خانه) > minajtxana; Ar. menāre (مناره) > minarat; Ar. munācāt (مناجات) > minājat; Ar. nebātāt (نباتات) > nabatat; Far. nā-būd (نابود) > nabit; Far. nā-dān (نادان) > nadan; Far. nā-durust (نادرست) > naduris; Far. nāz (ناز) > naz; Ar. neẓāret (نظارت) > nazarat; Far. nāy (نای) > nay; Ar.+Far. nā-inşāf (ناانصاف) > naysap; Ar.+Far. nā-ḥaqq (ناحق) > naqaq; Ar. naqliyyāt (نقلیات) > naqliyat; Far. nā-durust (نادرست) > naquris; Far. nāle (ناله) > nala; Far. nālīş (نالش) > nalıs; Far. nām (نام) > nam; Far. nāme (نامه) > nama (I-II); Ar.+Far. nā-ma'lūm (نا معلوم) > namağlum; Far. namāz (نماز) > namaz; Ar.+Far. namāz-ḳimār (نماز قمار) > namazqumar; Far. namāz-ḥān (خان نماز) > namazxan; Ar.+Far. nā-ma'ḳūl (نا معقول) > namaqul; Far. nāmerd (نا مرد) > namard; Ar.+Far. nā-maḥrem (نا محرم) > namaxram; Far. nāme (نامه) > name; Ar. nāmūs (ناموس) > namıs; Ar.+Far. nāmūs-kār (ناموسکار) > namısquer; Ar.+Far. nāmūs-gūy (ناموس گوی) > namısqoy; Ar.+Far. nāmūs-ḥōr (ناموس خور) > namısqor; Far. nān (نان) > nan; Ar.+Far. nā-rāzī (نا راضی) > narazı; Far. nā-revā (ناروا) > naraw; Far. narḥ-nāme (نرخ نامه) > nariqnama; Far. nāv (ناو) > nawa; Far. nevān (نانوایی) > nawan; Ar. nevvāb (نواب) > nawap; Far. nebāt (نبات) > nawat; Far. nānvāyī (نا نوائی) > nawbay; Far. nānvāyī-ḥāne (نانوائی خانه) > nawbayxana; Far. nā-ḥoş (ناخوش) > nawqas; Far. nāhār (ناهار) > naxar; Far. nāhār-ḥāne (ناهار خانه) > naxarxana; Far. nā-ḥār (ناچار) > našar; Far. nişādır (نشادر) > našatır; Ar. nebātāt (نباتات) > nābatat; Far. nā-kes (ناکس) > nākes; Ar. nefis-ḳimār (نفس قمار) > nāpsiqumar; Far. nā-reside-ḥāne (نارسیده خانه) > nārestexana; Ar. neşriyyāt (نشریات) > nāşiriyat; Ar. nīzām (نظام) > niyzam; Ar. nīzāmī (نظامی) > niyzamiy;

Ar.+Far. nizām-nāme (نظام نامه) > niyzamnama; Ar. nişāb (نصاب) > niysap; Ar. nifās (نفاس) > niyfas; Ar. nihāyet (نهایت) > niyhayat; Far. niyāz (نیاز) > niyaz; Ar. nuqṣān (نقصان) > nuqsan; Ar. necāt (نجات) > nijat; Ar. inṣāf (انصاف) > nısap; Far. nişān (نشان) > nişan; Ar. vebāl (وبال) > obal; Far. vīrān (ویران) > oyran; Ar. vallāhi (والله) > ollahiy; Ar.+Far. vefā'-dār (وفادار) > opadar; Ar. vefāt (وفات) > opat; Far. rū-māl (رومال) > oramal; Ar. 'umr-beyān (عمر) > ömirbayan; Ar.+Far. 'umr-nāme (عمر نامه) > ömirnama; Far. huner-nāme (هنر نامه) > önernama; Far. huner-bāz (هنر باز) > önerpaz; Ar.+Far. vaṣiyyet-nāme (وصیتنامه) > ösiyetnama; Far. pāde (پاده) > pada; Far. pādšāh (پادشاه) > padiyşa; Far. pāy (پای) > pay; Far. peygāmbēr (پیغمبر) > payğambar; Ar. fā'ide (فائده) > payda; Ar.+Far. fā'ide-kār (فائده کار) > paydaker; Ar. fā'ide-kimār (فائده قمار) > paydaqumar; Far. peymān (پیمان) > paymana; Far. pāy-i taht (پایتخت) > paytaq; Ar. fā'iz (فائض) > payız; Far. pālā (پالا) > pal; Far. pelās (پلاس) > palas; Far. pelāv (پلاو) > palaw; Far. bāmdād (بامداد) > pandat; Far. pendnāme (پند نامه) > pandnama; Far. pāre (پاره) > para (I-II); Far. pāre-hōr (پاره خور) > paraqor; Ar. ferāset (فرست) > parasat; Far. perişān (پریشان) > parişan; Far. pervāz (پرواز) > parwaz; Far. pārçe (پارچه) > parşa (I-II); Ar.+Far. farz-dār (فرض دار) > parızdar; Ar. fāsik (فاسق) > pasıq; Ar. fātiha (فاتحه) > patiyxa; Far. pād-şāhī (پادشاهی) > patsayı; Far. pād-şāh (پادشاه) > patşa; Far. pād-şāh-zāde (پادشاه زاده) > patşazada; Far. fāş (فاش) > paş; Far. pāye (پایه) > paya; Far. pervāne (پروانه) > päruwana; Far. ferzend-hāne (فرزند خانه) > perzentxana; Far. perī-zād (پری زاد) > periyzat; Far. piyāz (پیاز) > piyaz; Far. piyāle (پیاله) > piyala; Far. but-hāne (بتخانه) > putxana; Far. peşimān (پشیمان) > puşayman; Ar. burāk (براق) > pıraq; Ar. fesād (فساد) > pısat; Far. birāder (برادر) > pıradar; Far. pırzāde (پیرزاده) > pırzada; Ar. ribāt (رباط) > rabat; Ar. reğā'ib (رغائب) > rağayıp; Ar. rāzī (راضی) > razı; Ar. reyhān (ریحان) > rayxan; Ar. rāḥat (راحت) > raqat; Ar. ramazān (رمضان) > ramazan; Far. rāst (راست) > ras; Ar. revāc (رواج) > rawaj; Far. revān (روان) > rawan; Ar. rivāyet (روایت) > rawayat; Ar. rebāb (رباب) > rebab; Ar.+Far. rızā'-ger (رضاء گر) > riyzager; Ar. ruḥām (رخام) > riyqam; Ar. risāle (رساله) > riysala; Ar. rubā'ī (رباعی) > ruwbay; Ar. rubā'ıyyāt (رباعیات) > ruwbayat; Ar. rūḥānī (روحانی) > ruwxaniy; Ar. rūḥāniyyet (روحانیت) > ruwxaniyat; Ar.+Far. ruḥşat-nāme (رخصتنامه) > ruqsatnama; Far. şāhbāz (شاهباز) > sabaz; Far. sābāt (ساباط) > sabat; Ar. şabāḥ (صبح) > sabax; Ar. şābūn (صابون) > sabın; Ar. sāt (ساعت) > sağat; Far. sāz (ساز) > saz; Ar. seyrān (سیران) > sayran; Ar. şeytān (شیطان) > saytan; Ar.+Far. şāhib-kırān (صاحبقران) > sayıpqıran; Ar. sāyis (سایس) > sayıs; Ar.+Far. sāyis-ger (سایس گر) > sayısker; Ar. selāmet (سلامت) > salamat; Ar. şalavāt (صلوات) > salawat; Ar. şāliha (صالحه) > saliyqa; Far. şāl (شال) > salı; Far. şām (شام) > sam; Ar. şimāl (شمال) > samal; Ar. şāf (صاف) > sap (II); Ar.+Far. sefer-nāme (سفر نامه) > saparnama; Far. saḥtyān (سختیان) > sapiyan; Far. sārā (سارا) > sara; Far. serāy (سرای) > saray; Ar. şarrāf (صراف) > sarap (II); Ar. sereṭān (سرطان) > saratan; Far. serbāz (سرباز) > sarbaz; Far. serbāzhāne (سرباز خانه) > sarbazxana; Far. serdār (سردار) > sardar; Far. serüpāy (سروپای) > sarpay; Far. sersām (سرسام) > sarsaṇ; Ar. su'āl (سؤال) > suwal; Ar.+Far. su'āl-nāme (سؤال نامه) > suwalnama; Ar. sevāb (ثواب) > sawap; Ar. sevād (سواد) > sawat; Far. sovdā-ger (سودا گر) > sawdager; Ar. zevk-kimār (ذوق قمار) > sawıqqumar; Ar. şāf (صاف) > saf; Ar. şāfī (صافی) > safiy; Ar. şāḥbe (صحابه) > saxaba; Ar. seḥāvet (سخاوت) > saxawat; Ar. şāhib (صاحب) > saxıyb; Ar. şāhib-cemāl (صاحب جمال) > saxıybjamal; Far. sāye (سایه) > saya; Far. sāye-bān (سایبان) > sayaban; Ar. seyyāḥ (سیاح) > sayaq (I-II); Ar. seyyār (سیار) > sayar; Ar. siyāset (سیاست) > sayasat; Ar.+Far. siyāset-kār (سیاست کار) > sayasatker; Ar. siyāset-kimār (سیاقت قمار) > sayasatqumar; Ar. siyāsī (سیاسی) > sayasiy; Ar. seyyāḥ (سیاح) > sayax; Ar. siyāḥat (سیاحت) > sayaxat; Ar.+Far. siyāḥat-nāme (سیاحتنامه) > sayaxatnama; Ar.+Far. şabī-